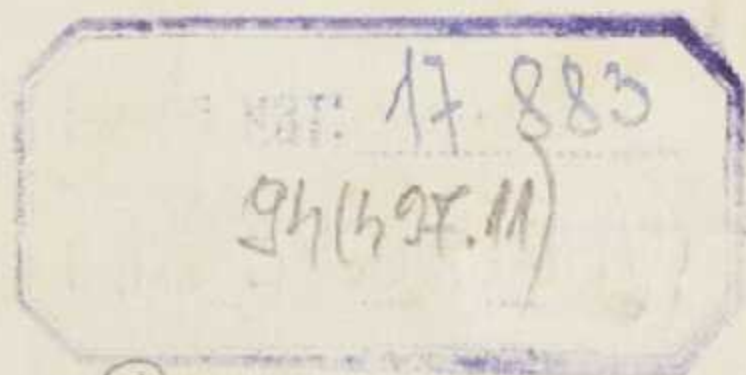

КАКО ЈЕ ПОСТАО БЕОГРАД

НАПИСАО
МИХАИЛО С. ПЕТРОВИЋ

БЕОГРАД 1931

РМХ

Штампа „Планета“ (Ср. И. Обрадовића) Ускочка 8. Тел. 6-61

У В О Д

У овој књижици нисам имао претензију да тражим одговоре на многа питања, која у историји Београда стоје отворена. Покушао сам само да средим и на занимљив начин изложим главнији историски материјал из најстарије прошлости града. Нисам се упуштао у подробнију критику извора, ни у дискутовање појединих мишљења. Задовољио сам се приказивањем и са понеком примедбом и претпоставком, која се наметала при довођењу у везу појединих података и мишљења. Надам се да сам на тај начин успео да изведем прилично јасну скицу најстаријег Београда, скицу коју ће свако, према својим назорима, моћи да попуни и да створи себи јасну претставу његових првих векова.

М. С. П.

Београдско језеро и први
становници

Због свог наглог развоја и преображавања Београд данас изгледа сасвим нова варош. Непознати путник кад први пут прође његовим улицама, не осети око себе дах древне прошлости и далеких векова као у старим квартовима многих великих градова.

Све у Београду изгледа ново, још недовршено. Чак и градске зидине, изрешетане гранатама, као да су се одрекле своје древности пред шаренилом цветних алеја модерних вртара, пред немирним украсима нове архитектуре и пред музиком џиновских звучника са својих бедема.

Међутим, протекло је више од двадесет и два столећа, откако је на ономе ћувику више ушћа Саве у Дунав подигнут први градић, који је историја запамтила. А ко зна колико је векова још пре тога, на томе месту проливана људска крв?

Целокупна прошлост Београда занимљива је као какав авантуристички роман. А први њени векови, чак и они који се једва наслућују у густој тами преисторије, можда су

најзанимљивији. Неколико следећих скица из најстаријег доба Београда, то ће најјасније показати.

*

*

*

Главну подлогу београдског тла чине слојеви лапорца, кречњака и песковите глине, формирани у доба неогена, то јест у другом делу терциарних геолошких периода. Ти слојеви виде се на стрмим падинама Доњег Града и Калемегдана и на десној обали Мокролушког потока, преко од Вајфертове пиваре. Раскопавањем су откривени на Ташмајдану и на многим другим местима приликом разних радова.

Преко ових неогенских слојева, готово на целој територији Београда, налази се слој глине кватернарне старости.¹⁾

По Цвијићевом мишљењу пред крај терциарних геолошких периода, велико Панонско језеро, чије су дно сачињавале простране прекодунавске равнице, залазило је дубоко у Шумадију. У то далеко доба велики део Србије, па и земљиште Београда били су под водом. Само Авала, Вис, Космај, Кошутица, Венчац, Букуља и даље на југу Рудник, ви-

¹⁾ Опис пута III конгреса славенских географа, чланак П. С. Павловића: Геолошки састав Београда.

рили су као острва над површином огромне пучине.

У току дугих векова велико Панонско језеро повлачило се и сплашњавало и при томе повлачењу измоделирало данашње тло Шумадије.

Цвијић повлачење Панонског језера дели у неколико фаза, а последњу, најмлађу, назива београдском фазом. Свакој фази одговара по једна површ, која је некада била делимице обалска или прибрежна језерска тераса, а делимице централна језерска раван. Поједине површи ограничене су прегибима земљишта, који су несумњиво обалске линије и клифови некадашњег великог језера.

„Београдска површ, каже Цвијић, представљена је оним теменом, на коме су главне улице београдске, Западни Врачар, зараван на југу од Чубуре и Бањичко брдо. Језеро београдске фазе увлачило се из панонске котлине као широк залив до под Торлак. Његова обалска линија између Бањице и Торлака слабо је очувана. Међутим је јаснија између бањичке механе, испод винограда и испод вила Топчидерског брда, на левој страни Мокролушког потока и Бањичког потока. Види се и испод Великог Врачара и пење се према Великом Мокром Лугу. Обалска линија београдске фазе није хоризонтална и

исте висине, већ је једва приметно с југа на север нагнута. Њена је приближна висина 140 до 160 метара, а њена површ се спушта до 120 метара и завршује отсецима, на којима је београдски Град. У тај најнижи део београдске површи усекао се Дунав, подлокавао га, померајући се удесно и створио отсеке”.

По београдској централној равни разликују се на више места секундарне обалске линије. Значи да је београдско језеро на махове сплашњавало и дуже се одржавало на извесним нивоима. Те секундарне обалске линије распознају се испод Славије, испод Крунске улице и на више других места. Из тога излази, да је постојало доба, када је само један део Београда био над водом, а ниже делове покривало је још старо Панонско језеро.

У једно време, кад је већи део београдског земљишта већ био над водом, Панонско језеро увлачило се у заливима у београдску површ. У томе стадиуму, који Цвијић назива булбулдерским стадијумом, под водом су биле само долине Булбулдерског, Бањичког, Мокролушког и Топчидерског потока, до Дедиња и Кошутњака. Затим она широка и права долина, којом води пут од топчидерске

цркве до Бањице. (Улица генерала Ковачевића).

Око свих тих долина и данас се познају обалске линије некадашњих залива. Оне се јасно виде са обе стране Топчидерске реке до Дедиња. На њима је Топчидерско гробље. Распознају се око Мокролушке и Бањичке долине и око Булбулдера, нарочито изнад Тркалишта. Ташмајдан је био обала језерског залива у булбулдерском стадиуму.

После отицања језерске воде из ових залива, у неким од њих су се развили данашњи поточићи. Београд је дакле некада био прави рт, који је испресецан заливима штрчао над пространом површином Панонског језера.

То је било крајем терциарне геолошке периоде или нешто раније, кажу стручњаци, који су се бавили испитивањем београдског тла.¹⁾

*

Одмах по повлачењу језерске воде појавили су се на територији Београда и први њени познати становници, претставници кватерне фауне, антички слонов и мамути а вероватно и остале животиње тога доба: јужни слон, носорог, тур, ирвас и друге.

¹⁾ Ј. Цвијић, Глас LXXIX; С. М. Милојевић, Опис пута словенских географа 1930. год. с. 14.

Да је у кватернарним геолошким периодама на београдском тлу живела богата фауна, сведоче врло чести налази готово у свима крајевима Београда.

При копању темеља за Бајлонијеву пивару, у дну Скадарске улице, нађени су фосили античког слона. У долини Мокролушког потока, приликом насипања железничке пруге, нађен је прилично велики део мамутовог скелета. Г. Јован Жујовић, у обронку леса испод Вишњице, запазио је зуб и трошне кости од мамута. При копању темеља за стубове Панчевачког моста нађена је велика количина костију преисторијских сурлаша, вероватно античког слона.

Да ли је заједно са тим преисториским животињама живео на земљишту Београда и њихов савременик дилuviални човек из прве половине кватерног доба? По једном, често оспореном мишљењу, човечија нога корачала је по земљишту Београда још у то најраније време, за које наука сигурно зна, да је у њему и човек живео.

Д-р Ђ. П. Јовановић, професор Велике школе, пронашао је 1892 године остатке тога првог Београђанина. Ево шта је он тим поводом написао:

„На оној страни, која се од старе Видин капије, па скоро до Дунава пружа, на тој ма-

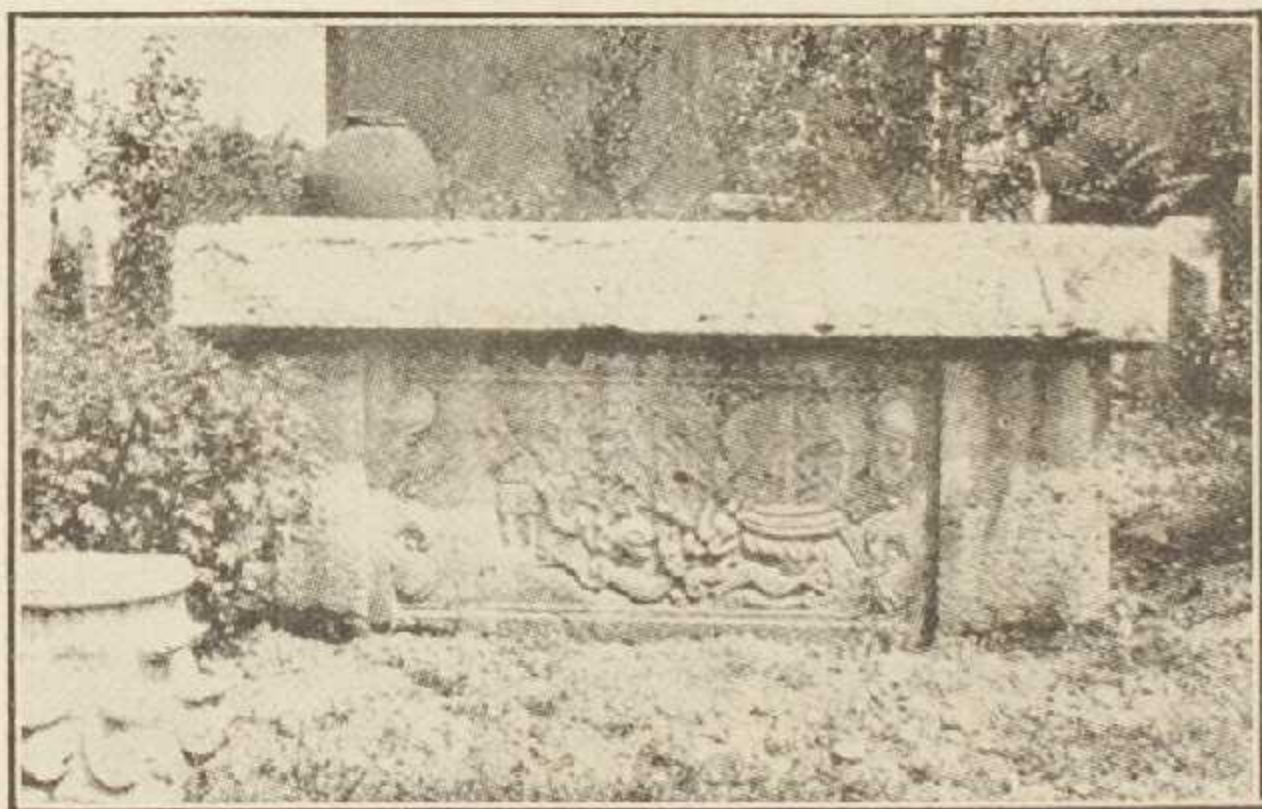
Један обредни суд из Винче у облику пловке

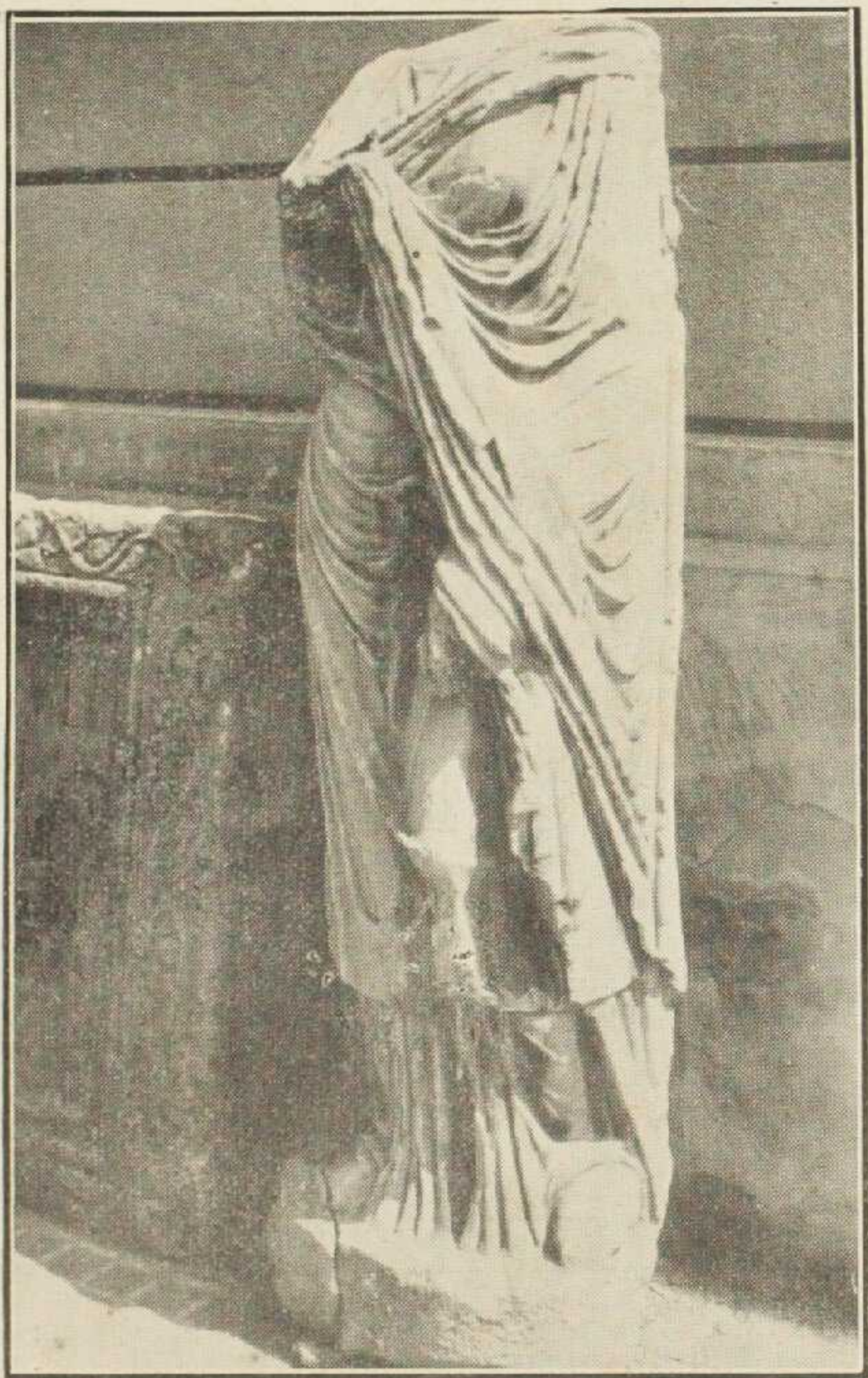
Пример грнчарије из Винче : делови од две базе

Цар Септим Север

Хришћански саркофар из римског доба

Женска статуа без главе нађена у Граду

Војници доносе цару Трајану главе побеђених
Дечана (рељеф са Трајановог стуба)

Како је постао Београд

лој узвишици, која је у почетку кватерне перiode по свој прилици била и обала широког језера, на месту где се копао темељ нове Бајлонијеве зграде, у дубини од $2\frac{1}{2}$ метра а у здравом наносу, нашли су радници десетину комада слонових зуба, а мало даље и човекову лобању. Зуби сви припадају изумрлом слону „*elephans antiquus*”, а пошто је лобања у друштву са овим изумрлим слоном нађена, то би и она припадала фосилном човеку, који је живео у тако званој хленској периоди”.

Даље је д-р Јовановић подробно описао фосиле и закључио, да се нађена лобања може уврстити међ дугоглаве лобање из прве перiode људског становања у нашим земљама¹⁾.

Против закључака д-р Јовановића устао је г. Јован Жујовић, тврдећи да посматрања д-р Јовановића нису довољно брижљива и прецизна, а закључци да су му и сувише смели.

На г. Жујовићеву критику одговорио је д-р Јовановић и тако се око првог Београђанина била развила дуга, па чак и прилично жучна полемика.

Међутим како ни г. Жујевић није изрич-

¹⁾ Старинар VIII, с. 30.

но порицао закључке д-р Јовановића, већ се углавном задржао на критици његових научних метода, нема разлога, да се ти закључци сасвим одбаце.¹⁾

Трећи наш палеонтолог г. Нико Жупанић, не одбацује претпоставке д-р Јовановића, али сматра да су за његова тврђења потребни и други докази.

Он мисли, да су антички слон и његов савременик дилувијални Београђанин могли живети у раздобљу друге и треће интергласиалне периоде, до мустерианског доба, а вероватно и у трећој интергласиалној епоси. Даље каже, како није искључена ни могућност, да је београдски дилувијални човек био савременик дилувијалцу, чија су насеља откривена у Крапини у Хрватској. На крају закључује, да је тај први Београђанин морао припадати неандерталској раси.²⁾

Из свега тога може се извући неколико вероватних закључака.

¹⁾ Јован Жујовић: Палеонтологија д-р Ђ. П. Јовановића, Београд 1893; „Д-р Ђ. П. Јовановића прилози за палеонтопологију српских земаља”. Д-р Ђ. П. Јовановић: „Одговори на критику Јована Жујевића.”

²⁾ Народна Енциклопедија: Палеонтологија.

Још у првим временима после повлачења језерске воде, на територији Београда или негде у његовој близини, живео је човек палеолитске епохе, то јест епохе када су људи знали само за најпримитивније алатке од грубо кресаног камена. И др Ђ. П. Јовановић и г. Нико Жупанић стављају трагове тога првог Београђанина у шелско, најраније доба палеолита, названо тако по налазишту Шелу у Француској. Људи тих времена, по начину свога живота, били су још на најнижем ступњу. Од оружја знали су само за најједноставније отесано комађе кремена. О скровиштима и оделу нису се, вероватно, много бринули, јер је клима у њихово време била топла и у нашим крајевима. Хранили су се од лова и риболова и проводили живот лутајући крај река, сигурно ради рибе, јер су им остатци свуда налажени у речним наносима, па се због тога називају и дилuviјалним људима. Они су, изгледа, знали за ватру, а неки од њих били су и људождери.

Наш први Београђанин, каже г. Нико Жупанић, морао је у морфолошком погледу припадати неандерталској раси. И зато, ако га упоредимо са Неандерталцем, можемо га отприлике замислити како је изгледао. Неандерталац је имао необичну и изванредно животињску главу. Сплjoштена лобања за-

вршавала му се спреда забаченим челом, са јако развијеним обрвним луцима. Затиљак му је био као пригњечен одозго на ниже. Лице је имао врло широко, са испалим вилицама и грубо исклесано, очне дупље врло велике, нос широк. Неандерталска раса била је инфериорна свима данашњим људским расама. Имала је многе особине, које се виђају код неких мајмуна. При упоређивању лобање Неандерталца са лобањом модерног човека, утврђено је, да се она налази по облику између лобање данашњег човека и лобање шимпанза.

Неандерталци су, поред тога, били веома снажни и трапави људи. Нису били виши од метар и по, а према извесним знацима, могло би се закључити да нису ни ишли сасвим усправно.

Ето, томе Неандерталцу, био је, изгледа, сличан најстарији Београђанин, чије су кости нађене у дну Скадарлије. Колико нас векова од њега растављају? Г. Жупанић каже, како није искључена могућност, да је он био савременик крапинском човеку. А од Крапинца, по најкомпетентнијим мишљењима, раставља нас неколико десетина хиљада година. Тридесет хиљада година, отприлике, каже г. Горјанић, који је открио налазиште у Крапини.

Нажалост, да би се о постојању и животу тога далеког претка могло говорити са сигурношћу, онако како се може говорити о Крапинцу, на пример, потребно је да се учине и друга открића, сем онога, које је учинио др Јовановић. Њих до сада није било, али није искључена могућност, да нам радови модерног Београда, негде под дебелим наносом глине, открију тајну тих најранијих становника наше вароши.

Београд у доба глачаног камена
и метала

Много је хиљада година прошло док су људи изашли из тих најпримитивнијих времена и док су почели употребљавати, уместо кресаног камена, савршеније алатке од глача-ног камена, а затим од метала.

Да ли је Београд у томе напреднијем добу био људско насеље и како су тада живели његови становници?

Нажалост ни на то питање не може се добити онакав одговор, какав наша радозналост захтева. Али о тим временима ми већ знамо много више, него о добу палеолитског човека.

На самој територији Београда нађена су цигло два предмета из новијих преисториских времена. Приликом откопавања једнога зида око негдашње барутане, а сада цркве Ружице, нађена је 1869 године једна клинаста бакарна секира, тешка 156 грама, а дуга 8 и по сантиметара. Затим 1886 године, негде у вароши, нађен је један бронзани целт, нарочита врста секирице. Г. Милоје Васић помиње на једноме месту бакарну секири-

цу нађену на Калемегдану и бронзани целт, нађен на простору, где се стичу Скадарска и Видинска улица, али биће да су то исти предмети.¹⁾ Ти наласки су, наравно, још недовољни докази, да је у бакарно и бронзано доба Београд био насељен, јер су се оруђа из тих времена могла у Београд донети са стране, али има више чињеница, које би говориле у прилог мишљењу, да је још и тада Београд био људско насеље.

Пре свега положај Београда и облик његовога тла одговарају свима условима преисторијских насеобина. Многобројна удубљења у обронку мекане кречне стене око ушћа Саве и Дунава, удубљења која и данас служе за магацине, па чак и за становање, служила су, може бити, и преисториским Београђанима за склоништа, која су они, где мање, где више, могли дотеривати и подешавати за своје потребе.

У једноме од тих удубљења у стени, испод цркве Ружице, налази се лековит извор у чију чудотворну моћ народ верује још од најстаријих времена. У тај извор сујеверни људи бацају новце, а око њега, по жбуњу, везују крпчиће, оцепљене од свога одела

¹⁾ Старинар VII; М. Васић у брошури Сингидум од Виловског.

и остављају делове рубља, тако, да је по неки пут око тога извора жбуње све искићено крпицама као божићне јелке. То су обичаји, чије би се порекло можда могло тражити још у најстаријим паганским временима, а можда није сасвим случајно, што је баш у близини тога чудотворног извора нађена и она преисториска бакарна секира.

На сасвим разумљиву примедбу, да је чудно, што се до сада није нашло више трагова тих преисториских становника Београда, није тешко одговорити. Пре свега ради тога нису вршена никаква нарочита истраживања, а затим, од онога времена београдско тло претрпело је толико измена, да би заиста чудно и било, да су се ти трагови сачували до наших дана. Довољно је погледати профил ма каквог рова ископаног у Београду, па се уверити, да на земљишту Београда треба копати по метар-два, па и по неколико метара кроз слој земље пун рушевина и отпадака из разних времена, док се дође до здравице. Тај културни слој београдског земљишта достиже на неким местима дебљину од десет метара. Близу Кнежевог споменика, на пример, на један метар испод калдрме, нађена је једна римска гробница, а мало даље, три метара дубље, нађени су старији гробови, опет римски. Значи да је на

томе месту, изнад старога и одавно дебелим слојем земље и рушевина затрпаног гробља, било створено ново гробље.

Најзад, треба имати на уму и то, да баш они делови београдског тла, на којима би се најпре могли очекивати преисториски налази, леже под градским зидинама и бастинима, подигнутим почетком осамнаестог века, то јест на земљишту, које од тога доба није готово никако раскопавано. Кад се у Граду буду отпочели радови већих размера, врло је вероватно, да ће се доћи до необично занимљивих открића.

У прилог мишљењу, да је Београд био насељен у преисториско доба и пре доласка Келта у његову околину, говори још и ова чињеница. Кад су Келти у четвртоме веку пре Христа дошли у наше крајеве, они су се настанили махом на насељима староседелаца, које су потисли. Готово у свима познатим келтским насеобинама, нађени су и остаци њихових претходника, па је према томе вероватно, да су Келти и Београд населили тек пошто су раније становнике из њега истерали или их себи потчинили. Према извесним знацима могло би се закључити да је чак и касније, у римско време, у Београду још постојала и насебина домородаца.

На коме је месту било у Београду пре-

историско насеље? Г. Е. Цветић, који се бавио тим питањем каже: „Географски разлози говоре за то, да првобитно насеље није било ни на савској ни на дунавској страни, већ баш на ономе месту, где се ове две реке састају. О томе нас уверава и културни слој београдске површине са остацима материјалне културе. Наиме, кад је за последњих десет година Београд био безмало сав прекопан, ради техничких и грађевинских радова, лако је било запазити, да културни слој земље постаје све дебљи, идући уз Дунав и низ Саву и да око њиховог састава постиже дебљину од десет метара и више. Међутим, по дебљини културнога слоја земље, теже је доћи до позитивнога закључка, да ли се најстарије насеље почело да шири низ Дунав или уз Саву, мада би се по неким знацима рекло да је дунавска обала раније почела да се насељава од савске.”¹⁾

Док се о самом београдском насељу пре појаве Келта врло мало зна, у непосредној његовој околини откривен је, а делимично и проучен, велики број насеља из неолитског доба и из доба метала. У Вишњици и у Јарцу, у Макишу, нађена су селишта из гвозде-

¹⁾ Опис пута трећег конгреса словенских географа, с. 18.

нога доба. У Шупљој стени, под Авалом, и данас се лепо виде трагови преисториских рудника. У атару села Рипња, постоји преисториско селиште Чаршија, а на јужноме обронку Авале, на обали Раљске реке, насеље Мали друм. И у Реснику су нађени трагови преисториског селишта, а исто тако и у Земуну, Великоме Селу, Ритопеку, Барајеву, Ропчеву и Неменикућама, да не идемо даље.

Међутим најважније преисториско насеље, из непосредне околине Београда, откривено је у селу Винчи, 14 километара далеко од вароши.

Професор г. Милоје Васић, који је Винчи и осталим преисториским насељима у околини Београда посветио читав низ студија и који већ неколико година врши у Винчи значајна ископавања, утврдио је, да је све до доласка Римљана у наше крајеве, Винча са својом околином била средиште веома развијене и значајне преисториске културе. Сва околина Београда била је једно време начичкана насељима са разгранатом индустријом и далеким трговачким везама.

Дакле, ако сам Београд и није био веће насеље, преисториских насеља било је на самим границама његовога атара, у Реснику и Вишњици, па и у самом његовом атару, у Макишу. А средиште око кога су се групи-

сале новије преисториске насеобине, главни извор њиховог богатства и можда узрок њиховог значаја био је цинобаритски рудник под Авалом, излетиштем данашњег Београда.

Због свега тога, вредно је позабавити се тим културним периодом, у коме ни улога Београда у ужем смислу свакако није била безначајна. Два насеља, оно у Реснику и оно у Чаршији, налазила су се у долини Топчидерске реке, низ коју до Београда иду природни путови, ка двема великим саобраћајним артеријама, Сави и Дунаву. Због тога се са сигурношћу може тврдити, да су преко територије данашњег Београда, водили значајни преисториски путови и да су је често похађали људи из многобројних околних насеобина.

И прво београдско преисториско насеље, било да је оно створено тек по доласку Келта, било да је постојало и много раније, вероватно да је поникло као резултат те културе, чији је до сада најкарактеристичнији претставник Винча.

Преисториско налазиште у Винчи лежи на Белом Брду, крајњем изданку Авале. Крај њега са северне стране тече Дунав, а са југоистока Болечка река. Културни слој у њему дебео је шест до седам метара и заступ-

љене су све преисториске периоде, почевши од краја неолитског, млађег каменог доба, па до у гвоздено доба. У Винчи је констатован и за сада најстарији културан слој у Србији. Он се по мишљењу професора Васића може уврстити у енеолитску периоду, коју карактерише познавање, али веома скућено употребљавање метала, у главном бакра.

Културни слој Винче између 4—6 метара дубине, који је г. Милоје Васић проучио 1929 године, одговара по његовом мишљењу добу од петнаестог па до дванаестог и једанаестог века пре Христа. У то време становници Винче, већ су познавали метал и разноврсно га употребљавали.

Становали су као и њихови претходници у четвороугаоним зградама начињеним од греда, побијених у земљу. Те зграде су биле оплетене прућем и облепљене блатом и плевом. Имале су двосливне кровове.

Тадашњи становници Винче имали су и пећи, специјалних облика, сличне нашим сеоским пећима, али зашто су они те пећи употребљавали, није се могло утврдити.

Мада су познавали метале, служили су се и каменим оружјем. Г. Васић је нашао већи број секира трапезоидног и калупастог облика од разних врста стена, какве се не налазе нигде у околини Винче. Нашао је и

неколико фрагмената примерака већих димензија, од кремена, какав је био употребљаван за ту врсту оружја у Средњој и Северној Европи. И по томе се може претпоставити, да је Винча већ тада имала разгранате трговинске везе.

Од јеленскога рога ондашњи житељи Винче израђивали су харпуне и удице, често великих димензија. Њима су сигурно ловили већу рибу. Од животињских костију правили су игле за шивење с ушицама, игле за прибадање и шила.

У изради земљаног посуђа они су били добри мајстори. Облици нађених судова често су врло елегантни, профилација им је прецизна, а спољна површина углачана и има масно светао сјај. Облици тога посуђа често потсећају на облике посуђа од камена или метала. Поред здела разних димензија, амфора, поклопаца и ваза, нађен је и један судић за мирисе у облику бочице, што доказује, да су већ у тим давним временима и мириси употребљавани. Неки од тих судова били су украшени црвеним шарама.

Међу осталим наласцима пада у очи нарочито велики број статуета, махом од печене земље, ређе од мермера и кости. Ондашњи становници Винче имали су много

смисла за пластику и велику љубав према пластичном украшавању.

Неколико нађених фигура и рељефа претстављају богињу мајку са дететом, што значи да је то божанство било нарочито поштовано. Изгледа да је и во, као симбол Бога неба, био тада у Винчи предмет нарочитог култа.

Занимљиво је веома, да су тадашњи становници Винче већину својих накита градили од фосилних шкољака и пужића специјалне врсте. То сведочи, да је код њих рударска вештина била на прилично високом ступњу, кад су они умели да пронађу геолошке слојеве, који те фосиле садрже и да их експлоатишу.

Али о њиховим рударским способностима остало је и других трагова. И у преисториским рудницима на Шупљој стени под Авалом и у Винчи нађени су несумњиви докази, да су становници Винче експлоатисали авалске преисториске руднике.

У преисториским временима, па и касније, под Римљанима живина руда, цинобарит, веома је цењена. Боја цинобер употребљавана је у косметичи. Истом бојом бојена су лица божанских статуа и лица покојника.

Рудно благо из околине Винче, по мишљењу г. Милоја Васића довољно је не само

да нам објасни узроке постанка преисториског насеља у Винчи, него још и његово дуго трајање и континуитет људског живота све до Римљана. Прерада цинобарита захтева специјалну процедуру и нарочито знање. Зато он сматра, да су руде цинобарита у Шупљој стени открили страни рудари, који су, тражећи природна блага, допирали до београдских крајева. Они су морали бити из области у којима су рударство и металургија стајали на високом ступњу. А таква област каже даље г. Васић, постојала је у преисториско доба само на југоистоку од Винче, у оним истим пределима у Егеји и Малој Азији, на које упућују и многи други налаасци у Винчи, а нарочито налаасци у вези са култом и религијом. Митски Телхини, Курети и Далтили претставници су рударства и металургије, а у исто време свештеници и пропагатори култа Бога Зевса на Криту, Кибеле и Дионизоса у Малој Азији и у Егеји. У томе лежи основно објашњење свих карактеристичних појава у култури преисториских становника Винче, чији су остатци нађени у културноме слоју тога земљишта, закључује г. Васић.

И заиста г. Васић је утврдио пажљивим испитивањем налазишта у Винчи, да су преисториске насеобине у околини Београда по-

средством дунавске долине, вековног саобраћајног правца, морале бити врло рано у вези са старим насеобинама око Егејског мора, где је културни живот отпочео на тридесетину векова пре Христа и где се, убрзо затим развила велика егејска цивилизација, позната по многобројним открићима последњих деценија у Микени, Троји, на Криту, и многим другим местима крај обала Егејског мора¹).

Као што смо видели, култура бронзаног доба, према налазцима г. др Васића, трајала је у околини Београда отприлике до једанаестог века пре Христа. Ускоро затим почиње ново доба окарактерисано употребом гвожђа, које је без сваке сумње донело собом и много других културних тековина.

Упоређујући културне појаве гвозденог доба у нашем крају, са аналогним појавама у Егеји, г. М. Васић је наше гвоздено доба назвао још и микенско-помикенским, јер одговара познатој микенској култури на југоистоку, као што је раније бронзано доба одговарало егејском периоду прелаза из бронзано доба у микенско доба.

Према свима знацима између бронзаног

¹) М. Васић, Ископавање у Винчи 1929 године, Мисао 1929 године, с. 301.

и гвозденог доба културни живот око Београда није се прекидао.¹⁾ Из гвозденог доба у најближој околини Београда сачувана су нам два насеља, једно источно од вароши крај Дунава, у селу Вишњици, а друго западно у самом атару београдском, у Макишу, на локалитету Јарац.

Насеље у Вишњици припада нарочитом типу преисториских насеља, каквих је више нађено низ Дунав, чак до Видина, а на северозападу, дуж Дунава и његових притока до Пеште. На западу култура тога доба пружала се до Љубљане и Сарајева, поред долина Савиних притока.²⁾

Трајање микенско-помикенског периода у нашој области, по мишљењу професора Васића, протеже се, отприлике, од 800 године пре Христа, па до Христовог рођења. А може се поделити у два неједнака дела, чију границу обележава појава Келта. Први, старији одељак, трајао је од 800 године пре Христа па до 300 године пре Христа, а други млађи од 300 године до Христовог рођења.

Благодарећи студијама г. М. Васића, ми сад већ доста знамо о томе, како су у гвоздено доба живели и како су изгледали ста-

¹⁾ М. Васић, Жуто брдо, Старинар 1910—11.

²⁾ М. Васић у књижици Сингидунум од С. Виловског.

новници Макиша, Вишњице, Великог села, Рипња и многих других места у београдској околини.

И они су, као и њихови претходници, а можда и претци из бронзаног доба, познавали Авалске руднике и богато их искоришћавали.

Становали су у зградама од плетара и лепа, које су понекипут шарали црвеном бојом. Много су полагали на украшавање тела металним накитом. Мада су познавали метална оруђа, још су се служили старим каменним оруђем, које им је најчешће било од кремена.

Имали су наките и од драгоцених метала и то, изгледа, врло богате. У почетку су се најчешће китили огрлицама, украшеним појасима, минђушама и нарочитом врстом накита, који је ношен преко рамена, а касније су ушли у употребу и други разноврсни облици украса.

Мртваци су у то време спаљивани и приликом спаљивања лешева, приређиване су богате даће. Изгледа да је после тих даћа посуђе, које се при њима употребљавало, сахрањивано заједно са пепелом покојника, а вероватно и са остатцима његовога оружја, одећа и осталих ствари.

Како су се ти давни становници београд-

ске околине одевали, тешко је рећи, али посматрањем статуета, које су нађене и на којима су извесно претстављани облици одела из природе, изгледа да су жене носиле дуге сукње, прегаче спреда и позади и нарочите токе, које су им покривале дојке. Те токе имале су специјалан облик, налик на две купе, справљене од металне жице, савијене у спиралу, са троугластим рецкама на периферији. Како су се људи одевали, према археолошким налазцима не може се готово ништа закључити, али о томе, како ћемо касније видети, има извесних историских помена код Грка.

Мада су се ондашњи становници београдске околине много гиздали и мада им је, бесумње, материјална култура била на прилично високом ступњу, живот им је био примитиван и сасвим варварски.¹⁾

¹⁾ М. Васић, *Жуто брдо* Старинар 1910

На прагу историје

Док су Београд, његова околина, па скоро и цела наша земља живели тако још у пуној тами преисторије, на крајњем југу Балканскога полуострва, а затим и по свему приморју, развила се напредна јелинска култура и отпочело је већ било увелико историско доба, са свима културним тековинама, које га карактеришу.

Још Феничани су имали своје колоније на Јадрану, али су се оне изгубиле међу варварима. Касније су их замениле многобројније грчке колоније.

Нажалост, стари грчки историски споменици оставили су нам из тога доба врло мало историских података о нашој земљи уопште, а о Београду и његовој околини нису нам оставили скоро никаквог помена, иако је готово сигурно, да су грчки трговци још у најстаријим временима допирали до ушћа Саве.

Најстарији помен пута поред Београда, налази се, изгледа, у чувеној легенди о Аргонаутима. По једној верзији те старе грчке

приче, Јазон и остали легендарни јунаци, пошто су освојили златно руно, вратили су се из Црног мора у отаџбину на тај начин, што су, пловећи уз Дунав и његове притоке, избили на Јадранско море реком Арсијом (Рашом). У доба постанка те приче стари Грци замишљали су, изгледа, Дунав као неки канал, који везује Црно и Јадранско море.

Али, како је у причи о Аргонаутима и златноме руно много што-шта додавано, у колико се географско знање код Грка разграђавало, није искључена могућност, да је и ова верзија о повратку Аргонаута додана касније, у време из кога имамо и сигурнијих података о пловидби Дунавом.

Римски историчар Јустин¹⁾ каже, како је постојало предање, да становници Истрије воде порекло из Колхиде у Црном мору. Њихове претке, по томе предању, неки краљ Ацета био је послао са Колхиде да гоне Аргонауте, који су били уграбили његове кћери и побегли са њима. И тако Колхиђани из Црнога мора заплове уз Дунав, а затим пређу Саву и зађу дубоко уз њен ток, пратећи трагове Аргонаута. Најзад, идући све за тим траговима, натоваре своје бродове на

¹⁾ Justini historiarum liber XXXIII cap 3.

плећа и преко високих планинских превоја пренесу их до Јадранске обале.

Грчки песник Хезијод, који је живео у деветом или осмом веку пре Христовог рођења каже, да су Јонци познавали обале Црнога мора и Дунав, али не вели ништа јесу ли они и пловили уз ту реку, коју су називали Истром.

Већ у седмом веку пре Христа Милећани су основали своју колонију Истрос, близу ушћа Дунава у Црно море. Та њихова колонија морала им је служити поглавито за трговачке везе са становницима дунавске долине. Да ли су колонисти из Истроса допирали сами, са својим бродовима, до ушћа Саве или су њихови производи, који су око Београда нађени, дотле доспели посредно, преко успутних племена, то није могуће несумњиво утврдити.

Херодот, отац историје, који је живео у петом веку пре Христа, први је описао Дунав и његове притоке. Он боље познаје доњи Дунав од горњег и из његових се списка јасно види, да су грчки трговци пловили до горњег Дунава и да су знали наше крајеве.¹⁾

Врло рано Грци су имали дуж обала Јадранског мора читав низ својих колонија, ме-

¹⁾ М. Васић, Жуто брдо, Старинар 1910—1911.

ђу којима су се Дирахион (Драч) и Аполонија (крај ушћа Војуше) нарочито истицали.

У псеудо Аристотела помиње се једно тржиште на Дунаву, на средокраћи између Црног и Јадранског мора и каже се, да је ту вршена размена робе, с Лезбоса, Хиоса и Тасоса са једне стране и робе с Коркире са друге стране.¹⁾ Можда би се смело претпоставити, да је то чувено тржиште било на некоме од преисториских насеља у околини Београда, у Винчи, или можда чак и у самој Београду. Географски положај Београда сасвим одговара месту, које се помиње у псеудо Аристотела, а и археолошки налаасци његове околине не би то демантовали, већ би, напротив, говорили у прилог такве претпоставке.

Та претпоставка, да је негде близу Београда у класично грчко доба било неко тржиште, које је одржавало трговинске везе и са Јадраном и са Црним морем измирила би и мишљење Јиречеково, са мишљењем г. др Васића. Јер док Јиречек мисли да су јелински трговци у долину Мораве и до ушћа Саве продрли највероватније са обала Јадрана,²⁾ г. Васић доказује, да су грчки трговци

¹⁾ Ibid.

²⁾ Jireček Die Heeresstrasse von Belgrad nach Constantinopel.

били у вези са нашим крајевима посредством дунавске долине.

Жиречек своје мишљење поткрепљује тиме, што се у Србији много чешће налазе новци Аполоније и Дирахиона, а ређе Атине, Тасоса, и колонија крај Црног и Мраморног мора. И заиста, поред осталих налазака и ове године београдски Народни музеј откупио је 1900 комада сребрњака, који су ковани у Аполонији и Дирахиону од године 229 до 100 пре Христовог рођења. То благо нађено је закопано у селу Заклопачи, близу Гроцке.¹⁾

Ипак зато ископавања, које је д-р Васић вршио доказала су, да је у сваком случају дунавска долина несумњиво била врло важан саобраћајни правац за везу грчке трговине са нашим крајевима. Можемо сматрати, каже г. Васић, као утврђено, да су Јонци и њихове колоније на Црном мору били носиоци највећег дела елемената микенске културе, које налазимо у нашој области и да су најпре Милет, а затим његове колоније, највећма допринели, да се ти елементи што даље распростру и што већма очувају.

Саобраћај водом између појединих преисториских насеља крај Дунава и његових притока морао је постојати чак и много пре

¹⁾ Старинар књ. 5 чл. Др. Јозе Петровића.

додира са Грцима. Грчки су писци забележили, да су трачка и панонска племена на Дунаву употребљавала оранице сличне онима, које и данас наши сељаци у Ђердапу употребљавају, а које су градили од стабала, која су дубили. Још у четвртном веку пре Христа на Дунаву су употребљаване и теретне лађе, а и највећи бродови грчког класичног доба могли су преваљивати Ђердап и допирати до Београда.

Захваљујући пловидби Дунавом становници гвозденог доба у околини Београда могли су дотурати Грцима своје производе у замену за производе грчке индустрије.

Тај трговински саобраћај морао је имати утицај на развој културног живота преисториских Подунаваца, али њихов живот ипак није толико напредовао, да би наш крај још тада могао прећи у историско доба, у коме су већ живели Јелини, који су са њим долазили у везу. Недостајао му је битни елеменат историског доба, писменост.

Трговина између грчких трговаца или њихових посредника и преисториских становника Винче, Вишњице и Јарца вођена је, бесумње, помоћу трампе, онако како се тај примитивни начин трговања налази описан у Омеру и Страбону.

Грци су, свакако, доносили своје ткани-

не, оружје, алате, наките и алкохолна пића, а извозили дрво, метале и рибу из Дунава. Један од најважнијих извозних артикала морала је бити жива са својом рудом цинобаритом из Шупље стене под Авалом.

Карактеристично је да су у Винчи и осталим налазиштима нађене нарочите врсте посуђа, а особито извесне вазе, какве су много употребљаване у Тракији, чувеној са свога доброга вина. Из тога се може закључити, да су се авалски рудари свакако интересовали још у оно далеко доба за производе егејских винограда.

У Илијади се пева, како су Грци у своме логору под Тројом, за вино које је доношено са Лемноса, давали бакар, гвожђе, коже, волове и робове. Вероватно је, да су и наши Подунавци водили сличну трговину. Кроз њихова тржишта пролазио је, може бити и ћилибар, који су Грци могли добијати са Балтика, али о томе није остало трагова.¹⁾

Долазећи тако у све тешњи додир са културнијим народима, у чијим је земљама историско доба већ одавно било отпочело, преисториски житељи београдског краја и скоро целе наше земље припремали су почетак историје и у својој отаџбини. Међутим

¹⁾ М. Васић, Жуто брдо, Старинар 1910—1911.

Београд са својом околином ушао је у историју тек на коју деценију пре Христовог рођења, онда, када су њиме овладале римске легије.

Али, као што смо већ видели, и много пре тога антички историчари сачували су нам по који далеки податак о прошлости краја око Савиног ушћа.

Први господари земљишта данашњег Београда, чије нам је име сачувано, били су моћни и ратоборни Трибали. Једнога од њихових краљева, по имену Сирмоса покорио је Александар Велики године 334 пре Христа.¹⁾ То је био груб и суров народ, о коме су се као и о осталим варварима причала права чуда. Тетовирали су се као и остали Трачани и изгледа да су приносили и људске жртве боговима на олтаре. Плиније по Изигону прича, како је код Трибалаца као и код Илира било личности, које фасцинирају погледима и убијају оне, на које дуго и нетремице мотре, нарочито ако су љути. Младићи су, каже, више подложни њиховом кобном утицају и сваки Трибалац има на једном оку по две зенице.²⁾

То су, наравно, биле приче, као што је прича и тврђење неколицине старих писаца,

¹⁾ Јиречек, Историја Срба II с. 19.

²⁾ Cons: La province romaine de Dalmatie p. 43.

да је међу Трачанима постојао неки Дандон, који је живео 500 година, а није остарио ни у ком погледу.

Што се тиче станова и одела Трибала, они су морали бити као и у осталих трачких племена. Ксенофон, грчки историчар из четвртог века пре Христа прича, да Трачани станују у дрвеним кућама, које су једна од друге јако удаљене, тако да се ноћу у снегу и зими тешко могу наћи. Свака је од њих била затворена оградом од висока коља. Од одела Ксенофон код Трачана помиње шубаре и кабанице. Трибали крај Дунава, где нису имали дрвета и камена, вероватно да су правили и земунице.¹⁾

Трибали су једно време били врло моћан народ. Године 376 упали су у Тракију и допрли до Јегејског мора, али су их Грци отуда потиснули. Ратовали су са Александром Великим и њихово име помиње се и дуго векова после њиховог ишчезавања. Византиски писци називали су једно време и Србе Трибалима.

То је отприлике све што су стари историчари забележили о првим господарима београдске околине, познатим по имену. Из тога се види, да се забелешке историчара углавном

¹⁾ Јиречек, Историја Срба, с. 16.

слажу са оним, што је утврђено при раскопавању преисториских насеља.

Источни суседи Трибала били су Аутариати. То је било једно илирско племе које је становало од горње Неретве на исток. По тврђењу грчког географа Страбона, Аутариати су ратовали с Трибалима, покорили их и проширили своју власт до преко Мораве. Тада су под власт Аутариата потпале, сигурно, и насеобине београдске околине, а и сам Београд, који је, као што смо видели свакако већ био насељен.

Дакле, још у то далеко доба, које једва назиремо у тами преисторије, Београд је био необична чворна тачка, не само у географском већ и у етнографском погледу. Отприлике кроз Београд ишла је од севера ка југу граница, која је делила источна трачка племена од западних илирских племена. Београд је, вероватно, већ тада често мењао господаре и потпадао час под једне, час под друге, час опет под власт севернијих племена, са левих обала Саве и Дунава, који су, како пева латински песник Овидије, у доба „кад је Истар (Дунав) притешњен зимским мразевима залетали своје брзе коње преко ледених плећа реке”.

И Илири као и Трачани били су познати у античком свету по најневораватнијим прича-

ма. Док једни тврде да су били врло побожни, правични и гостољубиви, као Скимонс, други о њима имају најнеповољније мишљење. Тео-ромп каже, да су скоро свакодневно приређивали оргије и да су имали обичај, пред почетак гозби, да притегну појасе, па после, у току пића да их постепено попуштају, док не дођу жене да их пијане воде кући. Тукидид за њих вели, да су се свуда налазили где се ратује. Онима, ко их не зна изгледали су ужасни. Појава њихових руља изазивала је страх и трепет, а њихова дрека заглушивала је уши. При јуришу на непријатеља махнито су млатарали својим копљима и уливали су велики страх. Али, чим дођу у додир са непријатељем, који се тих демонстрација не уплаши, они нагну да беже. Пошто нису имали никаквог ратног поретка, за њих није било срамота да напусте своје место, чим су притешњени. И бекство и победа били су им подједнако часни, те нису обраћали пажњу ни на кукавичлук ни на храброст. Како је сваки од њих слушао само лични нагон, у својој независности налазио је изговор да побегне¹⁾.

Ето, тако су о Илирцима, који су од Трибала отели београдски крај, мислили стари Грци.

¹⁾ Cons p. 46, Тукидид IV, 120.

О пропасти Аутариата Апиан прича ово: Они су, каже, пропали због тога, што су оскрнавили Аполонов храм, јер су заједно са Молистоном и са Келтима, који се зову Кимбри напали Делфе. Претрпивши у томе походу велике губитке они се врате кући, али услед огромног броја жаба и мишева морали су оставити своју земљу и побећи чак Готима.

Трибале и Аутариате, по другом казивању, потисли су из Београда Келти, који су из своје отаџбине Галије, данашње Француске, преко Алпа и Паноније, били једно време продрли чак до Делфа у Грчкој.

Келти су сазидали први београдски град, за који историја зна, и дали Београду прво његово познато име, Сингидунум, име које је Београд носио све док се на обалама Саве и Дунава нису појавили Словени и назвали га белим градом.

И Келти, оснивачи прве београдске тврђаве, били су храбар и веома ратоборан народ. Први Келти, који су прошли поред Београда, били су, вероватно, они изасланици Келта са Јадранскога мора, који су пошли у сусрет Александру Великом, кад је године 335 пре Христа, у походу на Трибалску земљу, велики освајач избио на доњи Дунав.

Ти келтски изасланици изјавили су цару, кад их је примио, да к Македонцима нису до-

шли ни из страха, ни ради какве користи, већ просто зато, што се њиховоме цару диве. А кад их је цар упитао:

— Чеге се највише бојите?

Они су му одговорили:

— Да се небо на нас не сруши.

Александар је те келтске изасланике назвао пријатељима и примио за савезнике. Али је приметио да су хвалисавци.¹⁾

Нешто касније, године 280 пре Христа, појавиле су се три келтске војске, прва под Керетриосом окренула се на Трачане и Трибале, друга под Бреносом и Акихориосом ударила је на Пеонце, а трећа под Бонгиосом или Белгиосом напала је Македонију и Илирију.²⁾ Тада ако не и раније Келти су покорили и предео око ушћа Саве, али, вероватно, нису се у њему задржали. Бар не у већем броју. Већина је продужила свој поход даље на југ уз моравску и низ вардарску долину.

Кад Галска земља није могла више да храни своје становнике, каже о томе латински историчар Јустин, они пођу да траже нове земље. Једни се населе у Италији, а други продру у илирско приморје, кољући варваре. Пошто су покорили Панонце, много су годи-

¹⁾ Н. Вулић, Келти у нашој земљи, Глас CXCI.

²⁾ Niese: Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten s. 14.

на водили разне ратове са суседима. И како су имали успеха, једни пођу на Грчку, а други на Македонију. Настане такав страх од Гала (Келта) да су и краљеви, којима они нису загрозили, великим новцем од њих куповали мир. Само се Птоломеј Кераун усуди да им изађе на сусрет.

Али Келти потуку Птоломеја и заробе га, јер му је био рањен слон на коме је јахао, те није могао да се спасе. Заробљеноме краљу Птоломеју будући оснивачи сингидунске тврђаве, отсекли су главу, натакли на зашиљену мотку и носили је триумфално. То је било у пролеће 280 пре Христа.¹⁾

Следеће 279 године, навале Келти поново на Македонију. Грчки песник Калимахос каже, да их је било као снежних пахуљица. Тако продру Келти до храмова у Делфима и Додони.

Али, прича грчка легенда, сами богови Аполон, Артемиза и Атена устану да заштите света места. Земља се затресе, стене почну да се руше, спусти се олуја, а лед и град почну падати на Келте, који су јуришали у правцу светилишта.

Тако се Делфи спасу Келта.

И сам њихов вођ Бренус, каже Јустин, убо се камом и завршио живот, јер није мо-

¹⁾ Ibid.

гао да поднесе бол од задобијених рана. А остале вође, пошто су казниле виновнике рата, пошле су ужурбано са својим руљама на траг. Али ни при бекству срећа их није пратила. Били су у великоме страху. Ни једну ноћ нису провели под кровом и ни један дан без јада и опасности. Пратила их је непрестано плаха киша и цича зима. Глад и умор су их мучили. А поврх свега, највеће зло: неспавање и жалост због несрећнога рата сатирали су остатке војске.

Једни су тако отишли у Азију, а други у Тракију. Одатле су се истим путем, којим су и дошли, дакле моравском долином, почели враћати у отаџбину. Од ових Келта једно племе названо Скордисцима населило се на ушћу Саве и Дунава.¹⁾

Тако је основан келтски Сингидунум.

Ово насељавање Скордиска на ушћу Саве у Дунав помињу и други историци. Атенеј каже, да је Скордиске довео на Дунав њихов поглавица Батанат. Тај Батанат био је сигурно, и први заповедник Сингидунума, јер су Скордисци свакако одмах по доласку подигли и своје утврђење изнад ушћа двеју великих река.

Грчки географ Птолемеј мисли, да су Скордисци добили своје име по планини

¹⁾ Justini historiarum liber XXV, 8 и XXX, 3.

Скордос (данашња Шар планина). Али, модерни историчари не слажу се са тим тумачењем.

Ни порекло назива Сингидунум, или, без латинског наставка, Сингидун, није сасвим јасно. Француски научник Жибенвил¹⁾ мисли да име Сингидун садржи келтску реч дун. Келти су тако називали неку врсту тврђаве или замка. По другоме опет мишљењу име Сингидунум долази од имена народа Сигина, који су по Херодотовом причању, становали на северу од Дунава, носили миђанско одело и имали коње космате по читавоме телу, са длаком дугом по пет палаца.

Херодот поред тога тврди, да су Лигури трговце звали Сигинима. Матија Катанчић из тога изводи, да је келтско насеље на ушћу Саве у Дунав названо Сингидунумом зато, што је у њему морало бити велико тржиште. Даље претпоставља да су име Сингидунуму, можда, дала код Кипараца чувена сигинска копља, јер су у Трачана, првобитних господара тога места, копља била врло дуга.

Сем онога Жибенвиловог објашњења сва ова остала изгледају, међутим, доста натегнута и врло је вероватно, да ми никад нећемо ни знати тачно порекло првога имена нашега града.

¹⁾ Jubainville, Cours de litterature celtique, VI, 106.

Келтски градић лежао је, бесумње, на највишој тачци градскога платоа, изнад самога ушћа Саве у Дунав. У прилог тога мишљења говори не само културни слој београдскога тла, који је на томе месту најдубљи, већ и све оно што се зна о келтским тврђавама и насељима. Келти су имали обичај да своја утврђења подижу на врло истакнутим положајима, са одличним погледом за посматрање што даље околине. А тим условима у Београду најбоље одговара у Горњем Граду оно место, које се налази изнад Савиног ушћа.

Келтски Сингидунум био је свакако утврђен по онда уобичајеном начину дубоким ровом и палисадама. Према томе не изгледа оправдано Јиречеково мишљење, које наводи Вировски и по коме је тврђавица келтског Сингидунума била састављена од киклопских зидова. Од тих зидова, уосталом, до сада нису нађени никакви трагови.

Келти, чије је једно племе основало Сингидунум, били су људи средњег раста, беле коже и риђе косе, коју су, можда, и на вештачки начин бојили, да буде риђа. Косе и бркове пуштали су да расту, а браде су бријали. Припадали су индоевропској раси.

У оно време, када су Келти допрли до Београда, ни један народ није обухватао тако простране земље, као они. Али огромно

келтско царство, које се простирало од Рајне и Британских острва, до Шпаније, Италије и преко Балкана до Мале Азије, није имало никаквог политичког јединства. И зато је морало бити краткога века.

Келти су били подељени у ордије, од којих је свака имала свога вођу, а између ових биран је, по потреби, заједнички војсковођа или краљ. Пешаци су били наоружани великим штитовима од дрвета, мачевима и копљима, али нису били у оклопима. Много угледнија била је њихова многобројна и неустрашива коњица. За војском су ишла убојна кола и велика комора, са женама и децом.

У келтски брак, муж и жена уносили су једнаке уделе. И у случају да једно од њих умре, наслеђивао га је његов брачни друг. Муж је имао право живота и смрти над својом женом и децом. Само вође имале су право да држе по више жена.

Келтски погребни били су чувени са свога сјаја. Покојници су сахрањивани. Само злочинци, неверне жене и претенденти на престо спаљивани су.

Келти су били многобошци. Бог грома звао им се Таранис, бог рата Теутатес, бог говорништва, трговаца и лопова Лугус. Богињу мајку престављали су са дететом на руци и оне статуете од печене земље, које је др.

Васић нашао у преисториским селиштима око Београда, вероватно су келтскога порекла, ако можда нису старије.

Поред тога Келти су били и натуралисте. Обожавали су велико дрвеће, изворе и друге природне појаве. Може бити да је још у келтском Сингидунуму онај чудотворни извор испод цркве Ружице био неко светилиште.

Келти су носили кратку тунику, чакшире и кабанице од дречећих боја. Много су воле-ли да се гиздају разним накитом. Нарочито су им биле омиљене металне огрлице. Позна-вали су ланене, кудељне и вунене тканине. Ове последње, које су умели разноврсно да боје, биле су им чувене.

Били су и врло вешти рудари те је скоро извесно да су и они за време своје владавине над Сингидунумом и околином искоришћава-ли авалске руднике.

Ето, такви су били Келти, оснивачи првог познатог београдског градића, према исто-риским успоменама, које су нам из онога вре-мена остале. Може бити да су Скордисци у неколико и отступали од општих особина свога народа, али свакако да та отступања нису била превелика. И тако, благодарећи томе, што је Сингидунум основао један ве-лики народ, чија су се освајања простирала преко целе Европе и који је много задао ја-

да и Грцима и Римљанима, ми сад знамо како су изгледали и како су живели београдски господари пре близу две хиљаде и двеста година, иако је у то време не само Београд, већ и цела наша земља, још живела у преисториској тами.

О Скордисцима Страбон каже:

„Они су живели поред Дунава, раздељени на двоје. Једни су се звали Велики Скордисци а други Мали Скордисци. Први су били између две реке, које утичу у Дунав, Ноаре (Саве), која тече поред града Сегестике (Сиска) и Мораве; Мали пак с друге стране те реке (Мораве), сучељавајући се с Трибалима и Мезима.”

Београдом су дакле владали Велики Скордисци.

*
* *

Иако су се Скордици, после великих келтских похода на Грчку, стално настанили поред Саве и Дунава, па ту подигли и своје градове, ипак нису дуго остали без бојева. То је био ратнички народ, који није никако мировао.

Келти су, још при поласку у свој поход на Делфе, свакако прво покорили Аутариате, који су, изгледа, са њима заједно ишли на Грке. Па ипак, настањивање Скордиска око

ушћа Саве није могло проћи без крвавих борби са Аутариатама, Трибалима и осталим околним племенима.

О тим борбама, нажалост, не зна се ништа. Ратоборни оснивачи Београда познати су нам само уколико су долазили у везу са Грцима и Римљанима.

Једно време, каже Страбон, Скордици су се били раширили чак до илирских, панонских и трачких брда, па су били заузели и већину острва на Дунаву и онда су биле њихове вароши Еорта и Капедун.

Кад је то било, то Страбон не опредељује. Али се зна, да је Македонија постала римска провинција 168 године пре Христа и да су 33 године после тога Римљани имали свој први озбиљни сукоб са господарима Сингидунума.

Те 135 године римски претор Марко Касконије водио је срећан рат против Скордиска, каже историчар Ливије. Вероватно је, да су Скордисци тада били упали у Македонију.⁽¹⁾

Од тада настају дуги и крвави ратови између римских освајачких легија, које су надирале ка Дунаву свом снагом добро уређене и опремљене војске и Скордиска, који

¹⁾ Н. Вулић, Данашња Србија под Римљанима, Просветни гласник за 1901 г. и Н. Вулић, Глас LXXII.

су римској сили супротстављали своју дивљу неустрашивост.

Римљани су Београду носили тековине своје цивилизације, а Скордисци су бранили своју примитивну независност.

Тачно се не зна кад је Сингидунум пао у римске руке, не зна се чак ни то, да ли су га освојиле македонске легије, које су у унутрашњост Балкана продирале са југа или су до њега раније допрле далматинске легије, са запада. Познат је, међутим, читав низ римских војсковођа, који су у току деценија, што су претходиле Христовом рођењу, ратовали на домаку Београда. Једни су долазили из Македоније, а други са Јадрана.

Овде се намеће једно питање слично ономе, које се јавља још у преисториско доба, поводом продирања егејске културе у дунавску долину. Тамо је требало решити, да ли је егејска култура допрла до наших крајева дунавском долином са истока, или сувоземним путовима са западних јадранских обала. А у случају римског завојевања занимљиво би било знати, да ли је римска култура донесена у Београд са запада, непосредно из Италије, или са југа из провинција, које су, истина, биле под римском влашћу, али под дубоким отисцима старе јелинске цивилизације.

Ово питање на први поглед може изгледати од мале важности. Може се мислити да је свеједно, да ли су Римљани дошли у Београд са ове, или са оне стране. Међутим по среди је врло важно питање источног или западног утицаја. Оно ће Београд пратити кроз целу његову историју и сваки час искр-савати у разним облицима, не само за време римске владавине, већ и касније, све до наших дана.

Рекли смо да је први озбиљнији римски сукоб са Скордисцима био 135 године. После двадесет и једну годину, 114 године, Скордисци су до ногу потукли римскога конзула Гаја Порција Катона, па су се спустили чак до Делфа и на другој страни избили на Јадранско море. Тада су господари Сингидунума били, изгледа, на врхунцу своје силе. Већ после две године настају њихови порази.

Године 112 конзул Марко Ливије Друз успешно је ратовао са Скордисцима. Момзен и још неки историчари мисле, да је Друз, го-нећи побеђене Скордиске, био први римски војсковођа, који је избио на Дунав. Конс вели, да је Друз после победе продужио го-њење Скордиска и одбацио их до Дунава. Године 110, каже даље, варвари су последњи пут успели да продру до Хеброса (Марице), али је Муниције Руф бацио против њих своје

коњанике преко залеђене реке и завршио њихово уништење. Рим је тада окренуо против Скордиска њихове кржаве обичаје, убијајући их ватром и жељезом, секући им руке и остављајући их после тога живе.⁽¹⁾

Наш историчар г. Н. Вулић не слаже се са овим. Предање каже, вели г. Вулић, да је први до Дунава допро Гај Скрибоније Курион, који је са Скордисцима ратовао од 75 до 73 године пре Христа. У прилог свога мишљења г. Вулић наводи румске историчаре Феста и Еутропија.

Фест каже: „Курион, проконзул, покорио је Дарданце (који су живели између Књажевца и Велеса) и Мезе (северно од њих) и први је од римских војвода допро до Дунава”.

За истога Куриона Еутропије вели: „Он је победио Дарданце и допро је до Дунава и заслужио је триумф и свршио је рат за три године”.

Г. Вулић мисли да је Курион, тада углавном био покорио Горњу Мезију¹⁾, а то је била каснија римска провинција, у којој је лежао Београд и која се простирала између Тимока, Колубаре и Дунава.

Може бити да је већ за време Курионо-

¹⁾ Cons, p. 14.

²⁾ Н. Вулић, Просв. гласник 1901.

вог војевања у Сингидунуму био подигнут први, привремени, римски логор.

Што се самих Скордиска тиче, њих је дефинитивно потукао, каже г. Вулић, и на леву обалу пребацио римски војсковођа Сципион. Кад је то било не зна се тачно. Али је сигурно било много десетина година пре Тиберијевог рата од 15 године пре Христа. Ципел сматра, да је тај Сципион, победник Скордиска, идентичан са Л. Корнелиусом Сципионом Азиагенусом, конзулом од 83 године. Ако је тако, онда су Скордисци уништени још 85 године.¹⁾

Али римска власт над ушћем Саве у Дунав и над околним пределом тада још није била дефинитивно утврђена. Као што смо већ видели, у Мезији је после Сципиона ратовао Курион, али ни он није умирио земљу.

Године 62 пре Христа побуне се Дарданци и ослободе се од Римљана, а после њих, тридесетих година, навале са севера преко Дунава Германци Бастарне и покоре добар део Мезије.

„Они су покорили Мезију, каже Дион, која је лежала према њима, а затим и њене суседе Трибале и Дарданце, који су живели у трибалској земљи”. Може бити да је за време ове навале германских варвара са оне стране

¹⁾ Н. Вулић, Глас LXXII.

Дунава и Сингидунум био неко време у њиховим рукама.

Како су Бастарне биле зашле дубоко на југ и допрле чак до Маричина извора, Марко Луциније Крас пође против њих, протера их преко Балкана и освоји Мезију. Нема никаквих података о томе, да је Марко Луциније Крас том приликом заузео и београдски крај, мада није искључена могућност, да је допирао до ушћа Саве.

Нешто пре њега, од 35 до 33 године, у Илирији је водио велики рат триумвир Октавијан, каснији цар Август. Он се Београду приближавао са запада. У Илирију је дошао сувим са севера, допро је по свој прилици до Сења, па онда пошао у североисточном правцу ка Сисцији (Сиску). Будући цар у томе своме победоносном походу освојио је данашњу Босну и један део Србије, а могуће је да је допирао и до Дунава.¹⁾

Последњи је у Мезији ратовао 15 година пре Христовог рођења опет један будући цар, Тиберије.

Тиберије је показао велику истрајност, каже историчар Светоније, покоривши и под римску власт подвргавши цео Илирик, који се налазио између Италије, Норика, Тракије,

¹⁾ Н. Вулић, Глас CXXI и LXXII.

Македоније, реке Дунава и Јадранског мора.

Тиберије је, по неким забелешкама, у својој војни употребљавао и покорене Скордиске као савезнике у борбама са осталим варварима.

И тако су, после скоро целог једног века крвавих борби по путовима, који су са истока, југа и запада водили ка Сингидунуму, најзад и Сингидунум и цела Мезија потпали под римску власт.

Римски Сингидунум

Римљани су свуда, широм свога пространог царства, оставили безбројне споменике римске културе, споменике од којих су се неки потпуно, а неки делимично очували све до наших дана.

У Београду, нажалост, над површином земље из римскога времена нису нам остали никакви трагови. Београд је толико пута рушен до темеља и толико пута изнова подизан, да од старог римскога Сингидунума није остао ни камен на камену.

У народној традицији успомена на Римљане сачувала се само још у имену римскога бунара, али ни он у ствари није римски, бар не у овом данашњем свом облику, мада је вероватно, да су и Римљани, можда баш на томе месту, имали сличан бунар, који је касније обновљен.

Ми данас немамо у Београду ни рушевине римских храмова, ни остатке амфитеатра, базилика и аквадукта, ни трагове старих купатила и приватних зграда. Београдско тло сачувало нам је само гробове, многобројне

римске гробове, над којима је изграђен Београд и који су нам данас најчешћи сведоци сингидунумске величине.

Поред њих, овде онде, нађе се још по који остатак од темеља, по који делић римског водовода, по који фрагменат од кипова, по који камени жртвеник, посвећен римским божанствима. Али све је то растурено и разбацано скоро по целој територији данашњег београдског атара.

Римски Сингидунум, међутим, морао је бити у близини градића, а овај се, без сваке сумње, налазио на ћувику изнад самог Савиног ушћа.

„По освојењу Мезије, каже Јиречек¹⁾, постало је келтско утврђење, Сингидунум, један од најважнијих римских гарнизона. На место примитивне келтске тврђаве, подигнут је правилан римски каструм, али је он задржао старо име. У унутрашњости доњег града, баш према ушћу Саве, видео се све до данас тесаником озидан римски пристанишни базен. Њега су тек пре неколико година Срби засули, да би уравнили терен. Куле кастела служиле су као изврсна осматрачнице за осматрање прекодунавске сарматске земље.”

Пристанишни басен, који помиње Јире-

¹⁾ С. Ј. Jireček, Die Heeresstrasse von Belgrad nach Constantinopel.

чек, био је нека врста вештачког залива, који се од Дунава увлачио у Доњи Град, у близини куле Небојше. Он је служио и кроз цео средњи век за склањање лађа од евентуалних напада са Дунава и затварао се једним великим ланцем, који се разапинао између кула на улазу. Од римског времена то пристаниште сигурно није било изменило много свој облик. Затрпано је крајем прошлога века.

Сам римски градић био је на висоравни између данашњег римског бунара, Мештровићевог Победника, Географског института и Зиндан капије, која води ка цркви Ружици. Тај простор има облик правилно правоугаоника, са дужим странама у правцу југозапад-североисток. Облик земљишта, дакле, одговара облику римског логора.

У почетку је ту, вероватно, био само обичан привремени каструм, са спкопима и палисадама, а касније је подигнут кастел, опасан зидовима и кулама, о којима говори Јиречек. На томе простору нађено је више римских споменика. Један римски надгробни камен узидан је, поред осталог материјала од римског кастела, у данашњу Зиндан капију и лепо се још види са десне стране, мада је сам напис већ прилићно оштећен. Приликом зидања Војног географског института нађена је обезглављена мермерна женска статуа и по-

ред ње нека плоча са натписом, коју су радници уништили.

Касније, кад је изграђиван византиски, мађарски и српски град, изгледа да нису много мењани облици старог римског кастела, већ да су на његовим темељима зидана нова утврђења.

Где је била цивилна насеобина римског Сингидунума тешко је са сигурношћу утврдити. Али изгледа да се главни део насеља налазио поред кастела, почевши од места где се сада налази Саборна црква, па низ дунавску падину, до већ поменутога римскога пристаништа, око кога је касније кроз цео средњи век било главно београдско насеље.

Од пристаништа на Дунаву, па уз дунавску падину, једним делом Јевремове улице, поред Позоришта, преко места где је зграда Нове скупштине и даље правцем Александрове улице изгледа да је водио војнички пут од Сингидунума ка Трикорниуму (Ритопеку) и Виминациуму (Костолцу).

Око те линије од Јевремове улице, па до Тркалишта нађени су многобројни римски гробови, а познато је, да су Римљани имали обичај, да своје мртве сахрањују поред пута.

Одмах по заузећу сваке нове земље Римљани су, као први посао, предузимали израду

путова, које су називали *via militaris* или *via publica*.

Пут, који је из Сингидунума водио до Виминациума, а одатле моравском долином ка Византу, изграђен је свакако још првих година по уласку римских легија у Мезију. Сви римски друмови изграђивани су врло брижљиво. По правилу били су широки по девет корака или шест метара. Калдрмисани су великим полигоналним каменим плочама или насипани песком. Сваки је пут увек био измерен. Свака римска миља (*mille passuum* = хиљаду корака) била је обележена каменом. За сваки дан путовања било је предвиђено коначиште: *mansio*, обично у каквом већем насељу. А свуда успут налазиле су се стражаре, које су штитиле пут, станице за мењање коња (*mutationes*), које су код нас касније називане мезуланама, бараке са продавницама путничких потреба и чесме.

Од Сингидунума до Византа било је тридесет и један дан путовања, четрдесет и три места у којима су мењане запреге и шест стотина седамдесет римских миља.

Пут је ишао два дана поред Дунава, до Виминациума, а одатле је скретао на југ кроз моравску долину. У непосредној близини Београда од тога римскога пута и сад се виде трагови источно од друма код Миријева и

Малог Мокрог Луга, а затим близу Гроцке, на месту које је прозвано Калдрма, због остатака од римског калдрмисаног друма. Негде на Екмеклуку, више Београда, била је мезулана на шестој миљи, *Mutatio ad sextum*.

Близу Ритопека постојао је римски градић Трикорниум, назван тако по варварима Трикорњанима, који су око Ритопека становали. Ту су се мењале запреге, па се Ритопек још звао и *Mutatio tricornia castra*. То је у римско време било значајно место горње Межије. Имало је јаку посаду, која се састојала из римских стрелаца коњаника и домородаца пешака. У Ритопеку је била подневна станица, а до вечери стизало се на Златни брег, *Aureus mons*, код Смедерева.¹⁾

Од Сингидунума до Трикорниума рачунало се да има 13 миља, а од Трикорниума до Златнога брега 12.

Други врло важан римски пут водио је од Сингидунума преко Тауранума (Земуна) и Сирмиума (Сремске Митровице) ка Јадранском мору.

Како је сама варош у римско време изгледала, о томе нажалост, као што је већ речено, има врло мало података, али ипак са

¹⁾ Jireček, Die Heeresstrasse von Belgrad nach Constantinopel.

сигурношћу се може закључити, да је Сунгидунум био и велико и напредно место. Он је био логориште једне легије, која је имала пет до шест хиљада војника. Имао је градско право, а кад се појавило Хришћанство, у њему је установљена владичанска столица.

Свега тога не би било, да је Сингидунум био мање насеље, каквих је много било у његовој околини. Он је морао имати многобројне лепе и угледне зграде, велики форум, може бити амфитеатар, базилику, више храмова, купатила и других јавних зграда, украшених колонадама, богатим капителима, рељефима и статуама богова и царева.

У уметничком погледу, сасвим природно, далека провинцијална муниципија Сингидунум, са својом архитектуром и вајарством морао је изостајати иза престоници ближих градова, али су се и у Сингидунуму свакако огледали бар далеки одблесци класичне уметности.

Од свега грађевинског, архитектонског и вајарског богатства римскога Сингидунума до нас су допрли само бедни остаци. Све остало уништено је у току дугих векова и узидано у темеље београдске тврђаве. И данас још пажљивији посматрач може да види у градским зидинама многи камен, који по своме кроју и по остацима орнамената очевидно није био

првобитно намењен, да лежи у грубом, дебелом зиду бастiona, грађених да издрже и ударце топовске ђулади.

Па ипак није све уништено.

Сингидунум је имао велики водовод, којим је свежа изворска вода довођена испод Авале. Добар део тога водовода и данас постоји, мада је испрекидан на многим местима темељима зграда. Он иде гребеном београдског повијарца, данашњом Милешевском улицом, затим између Крунске и Александрове, паралелно са тима двема улицама, па онда испод Дворске баште даље ка граду.

Тај римски водовод израђен је у облику малог тунела, који је висок око једног метра. Зидови су му од тесаног ташмајданског кречњака, а засведен је опеком са дебелим слојевима малтера, који је данас толико чврст, да је лакше разбити опеку, него одвојити малтер од ње. Средином тунелића положене су по поду цеви од црне, печене земље, око осам сантиметара пречника и прилично кратке. У доба када су Римљани изграђивали свој водовод, вероватно да је у околини Београда било много више изворске воде него данас, тако да су њоме могли подмиривати потребе целог града. Сем овога водовода, изгледа да је било и више других водоводних канала, јер

су трагови старих водовода налажени и у многим другим крајевима вароши.

По мишљењу г. Е. Цветића, римски храмови посвећени Јупитеру и другим божанствима налазили су се на терену између данашње Народне банке и малог парка на Обиљевој венцу, а близу Саборне цркве било је народно купатило.⁽¹⁾ О томе међутим изгледа да нема никаквих јачих доказа, сем неких недовољно сигурних налазака. Ипак то мишљење, као и тврђење г. Цветића да је центар римскога насеља био данашњи Калемегдан, сасвим је вероватно.

Близу Саборне цркве, у авлији бивше Богословије, нађен је један вотивни камен, оруно од воде, која је по њему сигурно дуго текла. Камен је стојао некад у купатилу, задужбини неког Елиуса Терциуса, који га је посветио успомени своје жене. На њему су урезани акростихови. Њих је допунио и дешифрирао један Момзенов пријатељ, коме је научник тај посао био поверио. У преводу г. Чајкановића натпис гласи:

„Ја, благодатна свежа вода за купање, падам са стене, а од камена је начињен леп рибњак. У том веселом месту пливају рибе. То им је право дала моја супруга, још док је била жи-

¹⁾ Опис пута III конгреса словенских географа, с. 18.

ва, за спомен ислуженим војницима кохорте, која се негда с правом поносила именом Александровим. Са хуком пада вода са каменитог водопада. Скромни господар и творац овог тако чувеног рада, желео је да га посвети успомени своје жене, а да би читалац могао знати њено име, поједина почетна слова означавају Елију и кћер ове честите жене Терцију.”¹⁾

Ови симпатични, наивни стихови првога сингидунскога песника сигурно су најстарији у Београду написани стихови, за које знамо. Занимљиво је да је у Београду, о коме је касније написано безброј крвавих, ратоборних стихова на свима могућим језицима, поезија имала свој зачетак у нежним љубавним стиховима, урезаним у камену плочу рибњака.

Где је био тај весели рибњак, у коме су пливале рибе по милостивој дозволи честите Елије? Како је био изграђен и откуда је добијао воду вештачки водопад, који се у стиховима спомиње? Све се то у кратком каменом запису не каже.

Александар, чијим су се именом поносили ислужени војници кохорте, којима је купатило било посвећено, није могао бити нико други до цар Александар Север, који је вла-

¹⁾ Вировски, Сингидунум.

дао од 222 до 235 године. Тај млади цар, као што је познато, био је веома омиљен влада-лац, штитио је уметност, смањио порезе и подигао велики број корисних установа. Поги-нуо је у својој двадесет деветој години, при-ликом једне војничке побуне, од руке Трача-нина Максимиана.

Београдско купатило подигнуто је, сва-како, после његове смрти, дакле после 235 го-дине. Морало је бити слично осталим рим-ским купатилима. Она су у прво време била скромна и налазила су се по приватним домо-вима, али касније, као јавне зграде, постала су врло раскошна. Јавно римско купатило са-стојало се из једне одаје, загрејане паром, без базена за купање. Затим из једне топле одаје са топлим базеном, *caldarium*-ом и једне хладне одаје са рибњаком, *frigidarium*-ом. У фригидариуму београдског купатила налазио се, вероватно, онај вотовни запис. Купачи су ишли из топлијих просторија у хладније, за-тим су се масирали и мазали мирисним уљима. Свлачили су се у нарочитој сали, где се одело држало у посебним преградама. Те свлачио-нице биле су по римским купатилима чувене са крађа, које су се по њима дешавале и по-ред свег надзора. Нека купатила имала су башту, ресторан, музику, и шеталиште. Рим-љани су у купатила ишли ради разоноде, као

што се сад иде на плажу. Судећи по нађеноме натпису врло је вероватно, да је и сингидунумско купатило било прилично раскошно удешено.

Врло је мало других архитектонских остатака нађено у Београду. У авлији жандармериске касарне, на данашњем Краљевом тргу, откривен је један капител од неког римског стуба! ⁽¹⁾ У Престолонаследниковој улици број 85, у близини нове католичке цркве, радници су приликом грађења једне нове виле наишли на римски канал и остатке римског патоса.²⁾ У Јевремовој улици нађен је мали жртвеник од кречњака, између два озида стуба, сигурно из темеља какве зграде. На истоме месту нађено је и неколико мањих жижака од печене земље.⁽³⁾

На територији Београда свакодневно се налазе опеке са утиснутим жигом четврте Флавијеве легије, која је у Београду становала. Опека највише има око тврђаве, али се налазе и далеко од ње. Нађене су и неке опеке за покривање, са уздигнутим крајевима, што сведочи да су сингидунске грађевине покриване црепом. Те опеке су биле широке 40, а

¹⁾ Вировски, Сингидунум.

²⁾ Годишњак А. Н. 1926.

³⁾ Старинар V.

дебеле 3 сантиметра. И оне су носиле жиг четврте Флавијеве легије. ⁽⁴⁾

Сем ових остатака, за које је сигурно утврђено да су припадали римским грађевинама, нађени су и други, за које се то без резерве не би могло тврдити. Стари Београђанин Срета Л. Поповић, кога су много занимале београдске старине, забележио је у својим успоменама неколико занимљивих опажања, која, нажалост, нису потврђена испитивањима стручњака.

Он је записао да је негде крај Баталцамије нађен дубок и дебео зид, од кога је читав једна кућа озидана и још је од њега остало. У томе крају он је видео и неки подземни канал. При грађењу Влајковићеве куће нађена је, каже, римска плоча са дугим натписом, у коме се вели, да ју је нека Касија подигла у спомен своме брату, бившем градоначелнику сингидунском. Кад су у Кнез Михаиловој улици зидане нове куће, каже даље Срета Л. Поповић, наишло се на неке канале, подруме и дубоке темеље од зидина. При зидању куће Стеве Тодоровића у истој улици откопани су дебели и јаки зидови. Мислило се тада, да су то зидови какве старе цркве или базара. Зграда је била патосана каменим пло-

⁴⁾ Старинар III, 68.

чама, које су такође откопане. Влајковић је причао Срети Поповићу, да је у својој башти (у Влајковићевој улици) гдегод је мало дубље копао наилазио на многе зидине, све од тесаног камена, и да је нашао у своме подруму под кућом и доста римских цигаља и једну гробницу од камена, коју није дирао. У башти је раскопао степенице од тесаног камена.

По тим наласцима и по многобројним гробовима, који су око Батал цамије нађени, Срета Л. Поповић је закључио, да је римска варош била у томе крају. Нема, међутим, никаквих сигурних доказа, да су те грађевине као и оне у Кнез Михаиловој улици римскога порекла. У Кнез Михаиловој улици мислило се, да се наишло на римске грађевине и онда, кад су раскопавани темељи Александрове касарне и других грађевина, које су између Коларца и Академије наука биле подигнуте у доба Принца Евгенија.

Римске грађевине у Београду морале су по своме кроју и саставу личити на све остале римске грађевине. Према наласцима у околним римским насеобинама, које су боље очуване, изгледа да су римски домови у Сингидунуму имали и неку врсту парног грејања.

Зграде за становање код Римљана имале су унутрашње двориште *atrium*, оивичено

колонидама са *impluvium*-ом, малим базеном за кишницу у средини. Око атриума биле су распоређене поједине кућне просторије: *tablinum* соба за рад, *cubiculum* домаћинова соба, *triclinium* трпезарија и друге. Око куће, споља, били су распоређени мали дућани, *tabernae*.

Скоро се са сигурношћу може рећи, да је Сингидунум имао више храмова, па и амфитеатар, јер су то зграде без којих ни мањи римски градови нису били. Сингидунум је, затим, морао имати и своју базилику, велику правоугаону салу, за јавне скупове, у којој су банкари имали своје покретне тезге.

У Губеревцу, испод Космаја, нађен је један римски натпис, који у преводу гласи: „Непобедноме Богу, Изсион, роб нашег цара, управник илирске царине, подиже овај храм о своме трошку, снабдевши га свима потребним стварима.” Па кад је Губеревац имао свој храм, иако нам од његових кастела ни име није остало, морао их је имати и Сингидунум.

У римским кућама није било много намештаја, јер су све одаје биле мале, али су сви зидови били украшени фрескама и разнобојним мермером. Неке куће имале су спрат и терасе, окићене зеленилом и османлуцима (*pergulae*).

Занимљиво је да је извесан тип кућа, врло сличан римским кућама, бар по распореду, сачуван у Београду све до наших дана. У том погледу најтипичнија је данас она стара кућа на углу Пашићеве и Дечанске улице, са многобројним дућанчићима околo. Раније је у београдској чаршији већина кућа била саграђена по сличном плану. То јест, са улице су били мали дућани, а изнутра, према лепо уређеном унутрашњем дворишту, одаје за становање, пред којима је по неки пут био чак и трем, на место римског перистила.

Са мало смелости, можда би се магло претпоставити, да су те грађевине, све до овога века, сачувале неке трагове далеких римских традиција. Али је вероватније, да су их у моду увели каснији далматински трговци, чија је колонија у Београду једно време била врло јака.

*

Свака римска кућа имала је свој жртвеник, на коме је увек требало да буде по мало пепела и жара. Постојала је света обавеза за сваког домаћина, да без прекида одржава ватру на домаћем жртвенику. Сваке вечери жар се покривао пепелом, да не би сасвим изгорео до јутра. При устајању прва брига је била, да се та ватра разгрне и да се грањем распа-ли. Жртвеника је било и у храмовима и у

другим јавним зградама. Чак је и свака војска са собом носила жртвеник, који је у логору стављан пред командантов стан. ⁽¹⁾

Готово у свима крајевима Београда нађени су многобројни жртвеници сингидунских домова, са натписима и без натписа, са урезаним орнаментима и без њих.

Становници Сингидунума најчешће су, изгледа, своје жртвенике посвећивали Јупитеру. На Чубури, у једном винограду, док је још тамо било винограда, нађен је један профилирани, потпуно очуван жртвеник, висок 89 широк 44, а дебео 35 сантиметара. На њему је урезан овај натпис: ⁽²⁾

„Јупитеру, најбољем и највећем, мајци земљи, оцу Либеру и Либери, Елиус Атикус, ветеран четврте Флавијеве легије, петогодишњи префект сингидунског логора и декурион (општински одборник) сирмиумске колоније, заветовао је радо ово светилиште по заслуги“.

Можда није сасвим случајно, што је баш у једном чубурском винограду нађен жртвеник посвећен оцу Либеру, латинском Баху, богу вина и веселости и његовој жени Либери. Отац Либер је, изгледа, био веома омиљен међу ветеранима сингидунског логора. А и

¹⁾ Фистел де Куланж, Држава старог века, с. 21.

²⁾ Н. Вулић, Споменик XLVII, с. 142.

винова лоза заступљена је на неколиким фрагментима рељефа. И на самој Чубури нађен је још један натпис посвећен богу Либеру и богињи Либери. Можда су у томе крају Сингидуњани имали своје виле и винограде.

Један мали жртвеник, намењен Јупитеру, нађен је у бившој Спасовској улици.⁽¹⁾ Поменили смо већ жртвеник из Јевремове улице.⁽²⁾ Он је висок 62 см. а натпис на њему урезан је невештом руком. Слична два жртвеника нађена су негде на Врачару. На једноме од њих натпис се састоји из неједнаких слова трећега века.⁽³⁾

При подизању зграде Народне банке нађен је до сада највећи сингидунски жртвеник, висок 1,25 метра. И он је био посвећен Јупитеру. Зато што је већи од осталих може бити да је припадао каквоме храму или некој другој јавној грађевини.

Занимљив је један блок у облику жртвеника, за који се не зна где је у Београду нађен. На предњој страни горе, утиснут је калкан и у њему орнаменат од три акантова листа, чији врхови прелазе у крајеве од калкана. Испод тога, између два коринтска стуба

¹⁾ Старионар IV, с. 90.

²⁾ Старионар V, с. 51.

³⁾ Старионар VII, 55; Н. Вулић, Споменик XXXVIII и XXXIX.

са капителима од лишћа налази се удубљено натписно поље са словима из трећег века.¹⁾

Сви ови жртвеници рађени су од белог кречњака, те је, с обзиром на тај материјал, лако констатовати, да су били производ домаће индустрије и да су изграђени од камена, који је вађен било из Ташмајдана, било из кога од многобројних каменолома у непосредној околини Београда.

Све сингидунске куће свакако су имале жртвенике. Може бити да су неке куће биле грађене од дрвета или каквог другог слабијег материјала, а само жртвеници су у њима били од камена, јер, заиста, изгледа чудно, да је нађено толико много жртвеника, а тако мало остатака од грађевина. Али, може бити да би се та чињеница могла објаснити и на један други начин. Жртвеници, због својих орнамената и натписа падали су више у очи налазачима и лако су могли бити идентификовани, док се на обичне темеље није обраћала пажња, или им се са сигурношћу није могла приписати толика старост.

*

И од вајарства старог Сингидунума сачувано нам је неколико остатака.

¹⁾ Н. Вулић и А. Премерштајн, Споменик XXXVIII и XXXIX.

Најзанимљивија је, бесумње, женска мраморна статуа без главе, која је нађена на месту, где се сада налази Војни географски институт. Та статуа је лежала седам метара испод данашњег нивоа, у вертикалном положају, очевидно у каквој рупи. Изгледа да је ту била сакривена. Претстављала је вероватно какву римску матрону. Обучена је у тунику; преко ове пребачена је пала, коју придржава левом руком, а десном руком, уздигнутом више рамена, држи огртач, који јој пада до повише груди и низ леђа. Крај статуе је нађен и бакарни новац из Константиновог доба.¹⁾

На Топчидерском брду нађена је ове године једна мермерна рука, која држи јабуку. Она је одломак од статуе каквог императора.²⁾

Ван вароши, код Вишњице, нађено је постоље од белог мермера. Од статуе, која је на томе постољу стојала, сачуване су само стопале. На постољу је био натпис са посветом Јупитеру.³⁾

Најзад, негде у вароши, нађена је и једна рука од бронзане статуе. Једно орнаментирано камено постоље откопано је на Батал-ца-

¹⁾ Старице 1924 и 1925, с. 159.

²⁾ „Време“ 31-XII-1930.

³⁾ Виловски, Сингидунум.

мији, а нађене су још и друге неке ситнице, производи сингидунског вајарства.

Сем овога нађен је и велики број фрагмената од надгробних споменика, са орнаментима у рељефу, али на њима ћемо се задржати кад буде речи о индустрији и занатима у Сингидунуму.

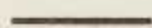
Зосим, грчки историчар петог века, помиње код Сингидунума и један мост. Каже да је Грациан бежао кроз Норик и Панонију, ка горњој Мезији, али га је Андрогације стигао на мосту крај Сингидунума и погубио.¹⁾ Тај мост је морао бити преко Саве, јер се из Паноније у Мезију прелази преко те реке.

Сви ови бедни трагови некадашње римске вароши недовољни су да нам у појединостама расветле како је изгледао Сингидунум, али су ипак довољан доказ, да је Сингидунум био заиста напредан римски град, са мноштвом великих грађевина, са раскошним палатама и значајним уметничким споменицима.

Јер становници каквог примитивног села не би располагали ни са мермерним и бронзаним статуама, од којих су комади нађени у Београду, нити би своје мртве сарањивали у раскошним саркофазима, каквих је мноштво у Београду откопано.

¹⁾ М. Катанчић, Гласник V; Pauly-Wissowa, Real-Enzyklopädie: Singidunum.

Да о величини негдашњег Сингидунума немамо никаквих других доказа, мост, који помиње Зосим, велики водовод и велики број камених саркофага и надгробних споменика били би нам за то довољни аргументи.

Војнички и политички догађаји
у римском Сингидунуму

Док је од варварског келтског градића и насеља постао велики и раскошни римски Сингидунум морало је проћи много времена.

Сингидунум није могао понићи из земље, као што данас ничу нове вароши. У оно доба требало је да протекне много више времена и да се утроши много више напора, да би се створио један велики град.

И заиста, како археолошки налази, тако и забелешке старих историчара говоре нам, да је за неколико векова римске владавине Сингидунум био у сталноме развоју. Не само његов спољни изглед, већ и његов живот и његови обичаји еволуирали су из деценије у деценију и из века у век.

И поред оскудних података могуће је, бар у главним цртама, пратити тај развој римскога Београда и живота у њему.

Римски трговци имали су обичај да прате римску војску кад се куда крене. Они су собом носили различите артикле, потребне војницима. У случају да се војска задржи у каквом сталном логору (*castra stativa*) они су

крај логора подизали бараке и брвнаре и у њима се настањивали. Тако су крај логора постојала насеља, која су названа канабама (*canabae*) од латинске речи *canaba*, која значи дашчара.

Неке канабе брзо су се развијале и претварале се у вароши и варошице. Тако је постао и Сингидунум, који су свакако у прво време сачињавале само неколике бараке, подигнуте крај војничког логора.¹⁾

По другом једном мишљењу канабе су оснивали ислужени војници. Ово мишљење, међутим, не искључује сасвим оно прво. Ислужени војници могли су се настањивати у канабама, које су већ биле у зачетку, крај њиховог логора и увећавати их на тај начин, а може бити да су се већином ветерани и бавили трговином у канабама.

У сваком случају и Сингидунум, као и многи други градови крај Дунава, у почетку је морао бити само мала канаба. Као и многе друге канабе, које су и пре доласка Римљана биле насељене, и Сингидунум је сачувао своје старо варварско име.

Римљани нису имали обичај да уништавају или расељују варварска насеља у која су се смештали. Варварске и римске насеоби-

не постајале су често једне покрај других. Варвари су само били у већој или мањој потчињености према Римљанима. Нема никаквих података да је крај римског Сингидунума постојало и насеље варвара, али је нађен један натпис, на коме је забележено и неколико варварских имена, па се из тога изводи, да су и у Сингидунуму, као и у другим местима, Римљани задржали крај свог логора и варварско становништво.

Канабе нису имале градско право, али оне крај Дунава врло су брзо напредовале. У далеким провинцијама оне су биле главна места и главне трговачке тачке, тако да су убрзо постале праве трговачке вароши, иако то званично нису биле. Највеће и најзначајније подигнуте су на степен муниципија, а касније и на степен колонија. Али и пре тога канабе су биле уређене као и муниципије и биле су аутономне. Имале су своје декурионе (општински одбор) магистре и едиле. Од тога правила сигурно нису отступале ни сингидунумске канабе.

Главно римско место у Мезији био је Виминациум (Костолац). Његове канабе подигнуте су на степен муниципије под царем Адрианом. (117—138) а нешто касније под Септимом Севером (193—211) постао је и Сингидунум муниципија. Кад је цар Аурелијан

године 271 напустио Дакију и вратио границе на Дунав, Сингидунум је постао важно погранично место, а вероватно и колонија, али на тај ступањ свакако није подигнут пре Виминациума, дакле пре 239 године. Први пут као колонија Сингидунум се помиње 287 године.

Провинција, којој је припадао Сингидунум, звала се Мезија, и њу први помиње Тацит у својим Аналима под 15 годином. Мезија је постала провинција свакако у почетку владе цара Тиберија, који се на престо попео 14 године. Цар Диоклецијан (81—96) поделио је Мезију на Доњу и Горњу. Сингидунум је припао Горњој Мезији.

Источна граница Горње Мезије ишла је нешто источније од данашње бугарске границе, а јужна граница нешто јужније од граница предратне Србије. Са запада Мезија се граничила са Далмацијом, једном линијом која је полазила од Сингидунума на југ преко Космаја и села Губеревца, Бабе и Стојника. Са севера Мезију је ограничавао Дунав.

Сингидунум је, дакле, био на четворомеђи провинција Далмације, Паноније, Дакије и Мезије, а припадао је овој последњој.

Од 11 године пре Христа, до 6 по Христу у Мезији није било ратова. У то време мезиским легионима командовао је Цецина Север, али се не зна где су били његови

логори. По Момзеновом мишљењу један Северев логор био је смештен у Виминациуму, а други у Сингидунуму. Домашевски напротив мисли, да су ти легиони били смештени у Дарданији, вероватно у Нишу.

Сармати и Дачани, варвари са леве обале Дунава, често су упадали и пустошили мезиске крајеве.

Кадгод би се заледио Дунав, каже римски писац Флор, Дачани су под командом свога кнеза Катизона, прелазили преко реке и пленили околне крајеве. Зато цар Август пошаље против њих војсковођу Лентула и овај их потисне на леву страну Дунава. Исто тако Лентул је прогнао преко Дунава и Сармате, који су на својим брзим коњима упадали у отворену земљу и пљачкали је.

Да би се тим пљачкашким упадима стало на пут подигнут је дуж Дунава низ утврђења (*praesidia*) са задатком да штите границу. Главна президија била су свакако подигнута у Виминациуму и Сингидунуму, а то је било 12 године по Христу. Тиме је ударен темељ напредном Сингидунуму.

Президија су у први мах поселе ауксиларне трупе, са по којом легионском вексиллом (деташованим одељењем). По потреби президија су појачавана свакако и провинцијалном милицијом. Тек касније, као што ћемо виде-

ти, и Виминациум и Сингидунум добили су своје легије.

Ауксилиарне трупе у президијама на северној граници Мезије, па дакле и оне у Сингидунуму, биле су до петнаесте године под командом грађанског префекта Мезије и Трибалије, (*praefectus civitatum Moesiae et Tribaliae*), а од те године команда и јурисдикција над дунавском војском прешла је у руке једног царског намесника (*legatus pro praetore*).

Тацит помиње као управника Мезије 14 и 15 године некаквог Попеја Сабина, а Овидије, који је био прогнан у Мезију, у писму своме пријатељу Грецину, писаном петнаесте године, каже:

„Недавно је Флак командовао на овим обалама и под његовом управом, Грецине, дивље обале Истера (Дунава) биле су мирне. Он је знао стално да одржава у миру народе у Мезији и пред његовим мачем дрхтали су Гети и поред свега поверења у моћ својих лукова”.¹⁾

При промени команде вероватно су и легије из Дарданије премештене на Дунав, ако тамо нису и раније биле, као што мисли Момзен. Легије на Дунаву први помиње Та-

¹⁾ Овидије, IV књ. IX писмо.

цит и каже да их је било две, али не вели где су биле смештене.

Прве легије за које се зна да су биле у Мезији биле су IV Скитска и V Македонска. Оне су имале заједничког команданта и заједнички табор, можда у Виминациуму.

Шесетих година дошла је из Далмације у Мезију VII Клаудијева легија и сменила пету Македонску. Ова седма Клаудијева легија сместила се у Виминациуму и ту дуго после остала.

Око седамдесете године цар Веспасијан основао је IV Флавијеву легију и она је ускоро затим, а сигурно пре 85 година, премештена из Далмације на дунавску границу. Прво је била уквртирана заједно са VII Клаудијевом легијом у Виминациуму, а затим, најкасније 91 године, премештена је у Сингидунум. Те 91 године цар Домициан био је забранио да по две легије станују заједно.¹⁾

После подизања утврђења у Сингидунуму долазак Флавијеве легије био је за њега други важан датум. Тиме је он стекао услов, да се развије и да постане важан град. И заиста, после неколико деценија, он је већ добио и градско право.

Први историчар, који помиње у Сингиду-

¹⁾ Н. Вулић, Просветни гласник 1901.

нуму једну легију, а у исто време и први историчар који је забележио име нашега града, био је Клаудије Птолемеј, који у своме делу каже, да у Сингидунуму и Виминациуму станује по једна легија. Он је имао у виду доба владавине цара Трајана (98—117), чији је савременик био.

Осим четврте Флавијеве легије, која је становала у самоме Сингидунуму, по околним кастелима биле су размештене и друге трупе махом ауксилиарне. Дунавом је владала моћна речна флотила (*classis moesica*), која је, како изгледа, бар једно време имала за базу и Сингидунум.

Једна римска легија била је примерно уређена заједница, са чврстом дисциплином и савршеном организацијом. Легије су биле не само претставнице војне силе, већ и носиоци културе и напретка. Оне су изграђивале друмове, мостове, и друге објекте, а њихови стални логори претварали су се временом у напредне градове. Римска легија није се нигде заустављала ни на најкраће време, а да не подигне свој логор. А римски логори били су праве вароши, са форумом, преториумом и жртвеником, који је ношен за војском. Распоред логора био је увек исти и зато је сваки

војник знао своје место и посао који има да уради, кад се где стигне.

Логори су имали четвороугаони облик, а опасивани су шанцем (*fosse*) и бедемом (*vallum*) по коме су побијане палисаде. Два пута *via proetoria* и *via principalis*, пресецала су логор, паралелно странама. У логор се улазило кроз четири капије, са четири стране. У средини и мало напред био је командантов шатор *praetorium*, а крај њега *forum*, тржиште и *quoetorium*, оружница. Мање улице, паралелне оним двома главним и управне на њих, делиле су логор на четвртаста поља, у којима су биле смештене поједине јединице.

У сталном логору, а такав је био онај, који је Флавијева легија подигла у Сингидунуму, распоред је био исти овакав. Само је у сталном логору уместо палисада подизан зид, а шатори су замењивани грађевинама од тврђег материјала.

Готово све нове римске вароши биле су саграђене по плану ових војничких логора. Две велике улице пресецале су их од севера на југ и од истока на запад, а остале улице биле су управне на њих.

План Сингидунума није могао отступати од овога општега правила.

У време кад је Сингидунум постао седи-

ште IV Флавијеве легије, једна римска легија бројала је пет до шест хиљада пешака и 120 а затим 300 коњаника. Легија се делила на десет кохорта, а свака кохорта на пет до шест центурија.

Стални командант легије (*legatio legionis*) био је какав бивши претор, члан сенаторског staleжа.

Сталним логором управљао је *praefectus castrorum*, чији је однос према легионском легату и војничким трибунима одређен нарочитом уредбом. У миру он је постављао страже и водио рачуна о служби у логору, а у рату бринуо се о путовима, мостовима и о подизању логора. Име једнога од префекта сингидунског каструма сачувано нам је на већ поменутом жртвенику, који је нађен у чубурским виноградима. Звао се Елијус Атикус и био је, како запис каже, на тој дужности пет година.

Војнички трибуни (*tribuni militum*) били су највиши официри после команданта. Сваком центуриом командовао је по један центурион. Његова ознака био је прут од винове лозе, којим је могао кажњавати војнике.

У свакој легији постојало је одељење занатлија (*fabri*) које је имало свога префекта. У Сингидунуму су фабри IV Флавијеве

легије бесумње били први пионери каснијег прилично развијеног занатства.

Војници су примали одређену плату, али се од ње одбијало унапред за одело, храну и оружје. Од одела сваки је војник носио тунуку и огртач (*sagum*). Од оружја имао је: шлем, оклоп, штит, широк мач, који му је висио са десне стране и пилум, подебели комад дрвета са гвозденом шипком на једном крају.

Постојала су и војничка одличја: гривна, огрлица, венац, копча, фалера, копље и застава. Прва два одличја добијали су прости војници и подофицири. Центуриони су добијали и венац, а официри, од трибуна на више, венац, копље и заставу. Од ових римских одличја нађено је више комада у гробовима, који су у Београду раскопани. Нарочито су често налажене копче (фибуле). Нађен је и један комад од римског копља.

Свака легија имала је своја знамења, као што данас сваки пук има своју заставу. Римљани су у својој војсци имали тројака знамења: орла, вексилум и сигнум.

Знамење целог легиона био је сребрни орао, кога је на мотци носио *аквилифер*. Вексилум је био легионска застава, четвртасти комад тканине на врху мотке, утврђен за попречно дрво. Обично је био црвен и разви-

јао се пред војсковођиним шатором, пред полазак трупе и пред почетак боја.

Знамење једне манипуле био је *сигнум*. То је био венац на врху мотке или шака испружена на више. Испод венца налазила се попречна дашчица са исписаним именом трупе и једном пурпурном траком. Фалере, којима је цела трупа била одликована, утврђиване су за мотку *сигнума*. Обично је на њој истицан и лик какве животиње. На *сигнумима* сингидунумске Флавијеве легије био је истакнут лав. У Београду је нађена једна камена фигура лава из римских времена. Она је, вероватно, некада стојала пред каквом војном грађевинам као обележје трупе којој је грађевина припадала. *Сигнуме* су носили *сигнифери*.

Свака легија имала је читав низ разних чиновника и службеника са специјалним задацима, јер је рад у легији био строго подељен. Тако су, на пример, *актариуси* делили следовања, *аркариус* је био легионски благајник. *Хореариус* се бринуо о амбарима, а *пекариус* о стоци. *Арморум кустос* чувао је оружје, *балнеис* је био надзорник купатила. Судски аудитор називао се *квестионариус*, а *карцерариус* је био апсанција.

Неколико значара давали су потребне знаке за разне послове у трупи. Трубачи су

трубама објављивали наређења за напад и повлачења. Други су ишли поред застава и свирали застанке и поласке. Трећи су, опет, објављивали почетак и свршетак обеда.

У техничком погледу свака легија била је одлично опремљена, имала је своје архитекте, *либраторе*, који су се бринули о водоводу и *лапидаријусе*, зидаре.

Исто тако ни санитетска служба није била занемарена. Легионска болница, *валетудинариум*, имала је своје веште лекаре и болничаре.¹⁾

Свака кохорта у легиону располагала је својом штедионицом, под надзором *сигнифера*. Старешине, почевши од најмлађих, често су се удруживале у удружења за међусобно помагање, особито у случају смрти. По једноме каменоме запису нађеном код Саборне цркве види се, да су и у Сингидунуму постојала таква војничка удружења.

Као и остале легије била је уређена и IV Флавијева легија, која је живела у Сингидунуму. Ово што је речено о томе уређењу само су главне црте, али и из њих се види са колико је система и марљивости била организована једна римска легија. Ништа ту није недостајало, ништа није било сувишно. Сваки је човек имао свој чин, своје дужности и

¹⁾ Н. Вулић: Просв. Гласник 1901.

своја права. Све унапред одређено и прописано. Организација је била савршена, а дисциплина неумитна.

Није тешко замислити преображај, који је примитивни келтски Сингидунум морао претрпети при доласку једне тако беспрекорно организоване заједнице од пет-шест хиљада људи. Од примитивне урођеничке насеобине, са мањом римском посадом, створен је брзо читав град. Па ипак, требало је да протекне цео један век, да би велика и напредна сингидунска канаба добила градско право. Флавијева легија дошла је у Сингидунум између 70 и 90 године, а Сингидунум је постао муниципија тек под Септимом Севером, који је владао од 193 до 211 године. Изгледа да је тек у трећем веку римски Сингидунум достигао свој пуни развој.

* * *

Мезиске трупе, како оне што су становале у Сингидунуму, тако и остале нису биле, наравно, непрестано у миру. Оне су често морале ићи против ближих и даљих непријатеља царства, али им је главна дужност била да бране дунавску границу од варвара из прекодунавских земаља. На домаку Сингидунума било је честих ратовања и у њима је и сингидунумска посада морала узимати учешћа.

Још за време цара Августа, у зиму шесте године по Христу, избио је велики далматинско-панонски устанак, за који римски историчар Светоније тврди, да је за римску војску претстављао најтежи рат после пунских ратова. Тада се, каже Велеј, против римске власти дигло 200 хиљада пешака и девет хиљада коњаника разних варварских племена из Далмације и Паноније. Сингидунум, као што смо већ рекли, налазио се на тромеђи тих двеју провинција и Мезије. Али, изгледа, да се побуна није распространила и до њега и да он није био у побуњеничким рукама, као ни остали делови Мезије. Међутим ратни догађаји и у њему су морали имати одјека.

Кад су Бреуци са обала Саве кренули да освоје Сирмиум (Сремску Митровицу) против њих похита већ поменути Цецина са мезиском војском. Може бити да је Цецина Сетер против побуњеника пошао баш из Сингидунума. У сваком случају морао је проћи кроз Сингидунум. Он је потукао устанике и спасао Сирмиум. У том је са друге стране стигао будући цар Тиберије, а са југо-истока, свакако опет преко Сингидунума, трачки поглавица Реметалк. Одсудна битка била је на Фрушкој Гори (Mons Alma).

Док су мезиске трупе помагале да се угу-

ши устанак, Дачани и Сауромати пређу преко Дунава и почну пљачку по Мезији. Од њих је и Сингидунум, може бити, страдао. Али Цецина Север, који је о упаду варвара брзо обавештен, похитао је натраг и сузбио их.

У зиму између седме и осме године по Христу сам главнокомандујући Тиберије отпратио је трупе у зимовнике. Изгледа да је том приликом будући цар, са Цецинином војском, сишао низ Саву и прошао кроз Сингидунум, ако се ту није и задржао.

Тек идуће године учињен је крај панонском устанку, а по свој прилици одмах затим Мезија је организована као провинција.

По смрти цара Августа зацарио се Тиберије, неустрашими војсковођа, који је два пута био на домаку Сингидунума, а може бити и у Сингидунуму. Али, уколико се Тиберије као војсковођа прославио својим илирским војнама, утолико су му као цару помрачили славу необуздано крволоштво и разврат у Капреји. Па ипак за његова времена извршени су многи значајни радови, а у нашем крају пут од Виминациума низ Дунав до Рациарије, као што се види из једнога натписа на стени близу села Бољетина. Натпис је из 33 године. Тада је Сингидунум и сувоземним путем везан за доњи Дунав. Под Тиберијовом владавином, 26 године, били су се побу-

нили Трачани и против њих је, како Тацит каже, ишао Понпониус Лавео са једном мезиском легијом.

После Тиберија владали су Калигула, за кога се вели да је коња поставио за сенатора и Клаудије, смешни муж сладострасне и свирепе Месалине. Клаудија је наследио окрутни и надмени Нерон и остао на престолу до 68 године.

Рим је тада већ био на врхунцу своје моћи, а раскалашност, корупција и разврат почињали су, увелико, да подгризају ослонце огромнога царства. Далека канаба Сингидунум, чак на дунавском лимесу, али на раскрсници најважнијих путова богатог Илирика, морала је у то време бити једна од оних истакнутих тачака удаљених провинција, где су се збирала природна блага и слала се за гозбе и оргије моћних господара у Риму.

Све до краја Неронове владавине у Мезији је владо мир. Може бити да је било мањих сукоба са варварима, али о њима није ништа забележено.

Под Нероном већ су, увелико, почели прогони Хришћана. Кажњени Хришћани паљени су као живе буктиње у његовим ватиканским вртovima. Да ли је већ тада отпочело мучење Хришћана и у Сингидунуму не зна се, али није немогуће, јер ће ускоро затим и

тај далеки провинциски град добити низ својих мученика.

По смрти злогласнога Нерона, 68 године настали су нереди и борбе око престола. На политичком пољу појавиле су се легије као најутицајнији фактори. Шпанске легије прогласиле су за цара Галбу, германске Вителија, а преторијанци у Риму Отона. Источна војска, међутим, изабрала је Веспасијана, који је баш у то време опсађивао Јерусалим.

Мезиске трупе прихватиле су Веспасијанов избор. Са војском осталогa Илирика оне су потукле Вителијевце у Кремони, разориле град, ушле затим у Рим и ту отпочеле уличне борбе према светлости Капитола у пламену.

Присталице Веспасијанове, међ које се убрајала и сингидунумска посада, најзад су победиле.

Цар Веспасијан, човек скромног порекла, био је добар владалац, али његов долазак на престо престављао је опасан преседан. Војска је почела свргавати и подизати цареve. У томе су се нарочито одликовале легије наших крајева, тако да је Рим добио читав низ царева из Илирика. А једнога, Јовијана, чак из Сингидунума.

Веспасијанова владавина значајна је по Сингидунум по томе, што је Веспасијан створио IV Флавијеву легију, а ускоро затим она

је послата у Мезију и у Сингидунум, где је остала врло дуго и била, као што је већ изложено, пионир његове изградње. Веспасијан је био један од чланова велике римске породице Флавија, па је зато легији, коју је основао и дато то име. Породици Флавија припадали су још и цареви Тит и Домициан, тако да је сингидунска легија носила једно време царско име.

Међутим Дачани, са оне стране Дунава, често су узнемиравали Мезију. Године 85 и 86 њихов поглавица Децебал прелазио је Дунав и пљачкао десну обалу. Цар Домициан слао је против њега своје легије, али у почетку без успеха. У томе рату са Дачанима учествовала је свакако и IV Флавијева легија. Због њега је, може бити, и послата на Дунав. Тек војсковођа Терције Јулије успео је 89 и 90 године да умири Дачане и то под обећањем, да ће краљу Децебалу Римљани плаћати данак.

Цар Трајан чим се 98 године попео на престо, спремио се за рат против Дачана. Први посао му је био, да нареди изградњу чувенога пута десном обалом Дунава од Сингидунума до изласка из Казана.

У Сингидунуму, као и у свима местима на дунавској граници, отпочеле су тада велике припреме. Од Карнунтума (Хајмбурга у

доњој Аустрији) до Троезмиса (у Добруци) размештено је осам легија.

Године 101, 21 марта дошао је и сам цар на границу. Његов поход почео је од Сисције (Сиска). У Сингидунуму се цар подуже задржао. Ту је било прикупљено пет потпуних легија, више одреда из других легија, затим врло бројне сарматске, панонске, далматинске и мавританске ауксилиарне трупе. Како је једна легија бројала шест хиљада људи, морало је тада бити у Сингидунуму само регуларне војске око тридесет хиљада, не рачунајући ту ауксилиарне трупе, чији је број био, може бити, још и већи.

За време свога боравка у Сингидунуму цар је извршио смотру војске, затим је кренуо путем крај десне обале Дунава, преко Трикорниума и Златног брега, ка Виминациуму, где је главни део војске са њим прешао Дунав и ушао у дачку земљу¹⁾.

Идуће године Трајан је потукао Дачане и њихова престоница Сармизегетуза предала му се на милост и немилост. Затим се цар триумфално вратио у Рим. Вероватно је, да је свуда, па и у Сингидунуму, преко кога је пут водио, као победник свечано дочекиван. У то време отпочело је и зидање чувеног Трајановог моста у Казану.

¹⁾ Виловски: Сингидунум.

Већ 104 године Трајан је поново дошао у Мезију, да спрема нови рат против Дачана, које је био намислио коначно да уништи. Цела дунавска обала, од Сингидунума до изласка из клисуре, поново је тада утврђена и снабдевена свежим трупима.

Рат 105 године био је фаталан по Дачане. Њихов краљ Децебал сам се убио, а Трајан је 107 године прогласио Дакију за римску провинцију, са средиштем у бившој Децебаловој престоници, која је названа Улпија Трајана.

Тиме је граница римског царства померена на север од Дунава и то померање било је по развитаку Сингидунума догађај од првокласне важности. Сингидунум од Трајанових дачких ратова није више био погранична тврђава, већ мирно место у унутрашњости земље.

Важне комуникационе везе провинција, у којима су се одигравали по царство врло важни догађаји, пролазиле су баш кроз Сингидунум. Из Италије путовало се преко Сисције, Сирмијума и Сингидунума за нову провинцију Дакију. Са севера из Норика и Паноније путови ка југу, ка Тракији и Византу, водили су такође преко Сингидунума.

Поред тога од Трајана, па све до Аурелијанове владавине, више од једног и по века

Мезија и у њој Сингидунум живели су у потпуноме миру.

Трајанова смрт 117 године затекла је његовога наследника Адријана у малој Азији. Зато Адријан похита у Рим и, пошто га је пут водио једним делом дунавске долине, прошао је кроз Виминациум и Сингидунум. Тада је, вероватно, Виминациум подигнут на степен муниципије.

Под тим мирољубивим царем и под његовим наследником Антонином Побожним, Рим скоро и није ратовао. На све стране градило се и стварало.

Поред осталих великих радова, који су извођени под Адријаном, рађено је и на утврђивању места крај Дунава, мада Дунав више није био граница царства. Свакако да је том приликом и у Сингидунуму извршено знатних грађевинских послова.

Више од века и по на ушћу Саве у Дунав текао је спокојан културни живот. Сингидунум се налазио у периоду напретка и мира, чије благодети није дотле уживао, а и после тога требало је да протекну дуги векови скоро непрестаних трзавица, да би Сингидунум опет доживео једно столеће без ратова и крвавих сукоба око његових зидина.

За то време у целој царству трговина је знатно напредовала. Провинциске вароши по-

стале су миниатуре Рима, са скоро свима установама, које је имала и метропола.

Дуго затишје и Сингидунум је искористио, да се развије и да створи све предуслове за своје подизање на степен муниципије.

Али, већ у то време, варвари су били почели да се комешају на границама великога царства. Адријан је морао слати војску против Роксолана на Пруту. Антонин Побожни угушивао је побуну Бриганта у Бретањи. Под мудрим и врлим Марком Аурелијем на царство су навалили Парти и Германи, тако да им се он са тешком муком одупирао. Његов наследник Комод морао је куповати мир од Маркомана.

По смрти малоумног и крвавог цара Комода 192 године, настале су опет борбе око престола. У Риму су проглашени један за другим два цара, у Сирији трећи, у Бретањи четврти. Али дунавска је војска и овога пута однела победу. Од свих кандидата, које су легије истакле, први је у Рим стигао Септим Север, одлучни и енергични Африканац, изабраник дунавске војске.

Септим Север као провинцијалац увиђао је колику важну улогу играју провинције и стога им је дао многе повластице на рачун Рима и Италије. Он је обасуо војску почастима и подигао у Риму и по провинцијама мно-

ге монументалне грађевине. Између осталих права дозволио је војницима да могу становати са својим конкубинама и то је, по једноме мишљењу, имало за последицу подизање канаба на степен градова. Војници, у царско време, нису смели да се жене, али су имали право да држе љубазнице.

Четири године Септим Север лично је обилазио провинције, па је свакако, у то време посетио и Подунавље, које га је прогласило за цара и Сингидунум, где је логоровала читава једна легија. У то време Сингидунум, који је већ био уређен као муниципија и званично је добио муниципијално право. Ту му је привилегију свакако цар дао као награду за приврженост престолу. По једноме чак мишљењу Сингидунум је под Септимом Северном постао и колонија, али за то нема доказа.

Септимов син, злогласни Каракала, који је убио рођенога брата у мајчиноме наручју, дао је право грађанства свима становницима царства и та реформа такође је утицала на живот провинцијалних муниципија.

Од његовога времена настаје око римског престола опет низ скандала. Каракалу је убио и наследио Макрин. За њим је дошао на престо Елагабала, који је установио женски сенат за расправљање о моди и изазвао читав

низ брука. Пошто је Елагабала убијен, на престо се попео Александар Север. Његово име носила је једна кохорта, чији су ветерани живели у Сингидунуму.

Скандали и убиства у Риму нису могли бити без утицаја ни по живот провинцијалних градова. И у Сингидунуму, и у главном месту провинције Мезије, у Виминациуму, без сваке сумње, долазило је до побуна и изгреда. То сведоче и статуе без главе, које су налажене у та два места и које су обезглављиване свакако у време кад би они, којима су биле посвећене, пали у народну немилост.

После смрти Александра Севера, који је убијен 235 године, настала је војничка анархија, у којој су провинциске легије узеле врло активног учешћа, без обзира на страховиту опасност, која је од варвара већ у велико претила свима границама царства. Провинције су саме морале да се брину о својој одбрани и свака је за свој рачун бирала себи императоре, од којих се већина није дуго задржавала на престолу, а било их је који су гинули после неколико дана царевања.

За нас је од те гомиле царева једино интересантан Деције, који је рођен у Срему. Њега су за цара извикале 249 године легије из његовог родног краја, Паноније. Тај из-

бор свакако је помагала и сингидунска IV Флавијева легија, која се налазила на панонској граници. Деције је погинуо 251 године на Доњем Дунаву, у борби против Гота и то само зато, што га је изневерио Требониус Галус, управник Мезије.

Готи су затим са доњег Дунава продрли чак у Македонију. Доба мира тим је дефинитивно прошло и за Мезију и за Сингидунум. Време крвавих ратова појавило се на прагу. За дванаест година на престолу се измењало 29 царева, који су названи тридесет тирана.

Најзад је 268 дошао на престо Клаудије II, родом Дарданац, енергичан и храбар ратник. Он је пожурио у Сингидунум, а одатле на Мораву, да пресече пут Готима. Код Ниша их је страховито потукао и зато је назван Клаудије Готски.

Нажалост, он је већ после две године владавине умро од куге, а на престо се попео Аурелијан, опет Илирац и син наших крајева.

То је био поштен и исправан владалац. Видећи да не може успешно да брани Дакију од варвара, он је вратио границе на Дунав и Сингидунум је под њим поново постао погранично место. То је било највероватније 271 године. Римска војска и римски грађани

из Дакије преведени су тада на десну обалу Дунава. Горња Мезија подељена је на више провинција, од којих је једна названа Првом Мезијом.

Она се пружала на запад до Сингидунума, на исток до Поречке реке, а на југ до данашње Ђуприје. Главни су јој градови били: *Виминациум*, *Сингидунум*, *Ледерата* (Рам), *Пинкум* (В. Градиште) и *Талијата* (Доњи Милановац).

Померање границе изложило је Сингидунум сталној опасности од навале варвара, али му није умањило дотадашњи значај, већ га је напротив, како изгледа, и подигло. Може бити да је један део војника и колониста из Дакије смештен у Сингидунуму и тиме знатно увећао насеобину.

Ускоро затим из године 277 имамо сигурних доказа да је Сингидунум добио и колонијално право.

Цар Проб, који је владао од 276 до 289 завео је нешто реда у царевини. Како су провинције Мезија и Панонија биле опустеле због непрестаних упада варвара и унутрашњих раздора, он је у њима населио варваре, одане царству. Затим је одобрио и помогао да се засади винова лоза у Фрушкој Гори (*Mons Alma*) и на Златноме брегу код Смедерева. Из тога доба, изгледа, потичу фрушко-

горски и смедеревски виногради, а вероватно је, да су и врачарски брежуљци тада засађени лозом.

Најзад, 284 године, дошао је на власт Далматинац Диоклецијан и за две деценије учинио крај нередима и борбама око престола. Он је извршио врло значајне административне реформе и завео *тетрархију*, поделивши царевину на четири дела. Илирски цезар постао је тада Галерије и њему је припала Илирија са дунавским провинцијама и Ахајском. Престоница му је била у Сирмиуму на домаку Сингидунума. Та подела извршена је највише ради лакше одбране царства од спољних непријатеља. Са истом тенденцијом извршене су и многе реформе у војсци, у којој од тога времена почињу да се примају и варвари.

Под Диоклецијановом владавином отпочело је доба свирепог мучења Хришћана широм целог царства, па је и Сингидунум у то време имао више својих мученика.

После Диоклецијанове влад. настале су још једаред борбе око престола. Неколико претендената заузели су власт у разним деловима царства са тежњом да овладају целом државом. У нашим крајевима завладао је Ликиниус (307 до 324), рођак Константина Великог. Он је, по једној хришћанској ле-

генди, о којој ће касније бити речи, лично командовао мучењем Хришћана у Сингидунуму. Константин Велики свргао је Ликинија и наредио да се убије.

Под овим великим царем, који је владао од 306 до 337 престоница је пренесена у Цариград, нову варош подигнуту раскошно на зидинама старога Византа. То је био догађај од првокласне важности за целу царевину, али од нарочитог значаја за Сингидунум. Од тада у нашем граду престаје непосредни утицај Рима, уколико га је дотле било, и Сингидунум се окреће другој источној метрополи. Још дуго времена водиће се затим око Сингидунума борба између та два центра, док најзад Цариград дефинитивно не победи, бар у политичком, ако не и у верском погледу.

Под Константином је Сингидунум већ постао оно, што ће касније, за време византиске владавине, бити кроз читаве векове: далека гранична тврђава, која сама успева да се одржи, али не и да заштити околне земље од насртаја заграничних варвара. Константин је, истина, прогнао Готе преко Дунава и задржао навалу Сармата, али то су биле краткорочне победе. По једној традицији, која нам се сачувала из Порфирогениновог времена, сматрало се да је Константин

велики подигао у Београду једну кулу, која је носила његово име. Мада о томе нема ближих података, врло је вероватно, да је цар Нишлија, по пребацивању Гота преко Дунава, утврдио граничне тврђаве новим грађевинама, па међу њима обновио и београдски кастел.

*

*

*

Док је од Сингидунума, мале логорске канабе на граници Мезије и Паноније постајао постепено велики римски град, југоисточно од њега рађала се нова вера и спремала да завлада светом.

Необично је занимљиво питање кад је и како Хришћанство допрло до Сингидунума. Сингидунум је био, као што смо видели, велика раскрсница путова и позорница значајних политичких догађаја. Кроз Сингидунум су пролазили трговци, који су са истока ишли на запад, пролазиле су римске легије, пролазиле су војсковође и разни финансиски и судски чиновници царства, који су обилазили провинције и преносили заповести.

Сви су услови били ту, да вести о Христу допру до Сингидунума пре него до других удаљенијих западних градова, који су још у првome веку постали велики центри хришћанства.

Нажалост о првим проповедницима јеванђеља у Београду нема никаквих сигурних података, па чак ни оних легендарних прича, којима обилују други стари градови. Као и о осталим појавама римскога Сингидунума и овде су нам најранији и најсигурнији сведоци откопани гробови. Они, који су досада нађени и проучени од стручњака, датирају најраније из другог века, али вероватно је, да је Хришћана и раније било у Београду.

Са много вероватноће може се претпоставити, да су се још у доба апостола у Сингидунуму појављивали војници, трговци и други путници, задахнути новом вером негде у Византу, Солуну или Салони.

Зна се сигурно, да је сам апостол Павле био у Македонији први пут 49—50 године а други пут 56 године. Да ли је он залазио дубље у унутрашњост Балкана?

У његовој посланици Римљанима, која се сматра као аутентична (15, 19) постоји једно нејасно место, које у Вуковом преводу гласи:

„... тако да од Јерусалима, тја до Илирика, напуних јеванђељем Христовијем.”

Нажалост из тих речи не види се, да ли је свети Павле био у Илирику или само до Илирика. Сингидунум је, међутим, био једно од важних места римске провинције Илири-

ка, која у то време није још била подељена.

С друге стране неколико старих непо-
узданих извора тврде, да су апостоли Петар
и Павле били лично у Панонији. У сваком
случају врло је вероватно, да су, ако не апо-
столи, а оно њихови ученици или бар неки
приврженици допирали и до Сингидунума.

У другој посланици апостола Павла Ти-
мотију (4, 9) каже се: „Постарај се да дођеш
брзо к мени, јер ме Димас остави, омиљевши
му садашњи свијет и отиде у Солун; Крис-
кент у Галатеју; Тит у Далмацију; Лука је
сам код мене.”

Овде не треба сметнути с ума, да је рим-
ска Далмација допирала до линије Београд-
Космај. Тит, ученик светог Павла долазио
би према томе, ако не у Сингидунум, а онда
близу њега. Неки научници међутим сматра-
ју, да је ова друга посланица Тимотију врло
сумњиве аутентичности. У илирском Марти-
рологијуму од Колетија, под 30 јулом поми-
ње се свети Епенет, кога је, како се ту каже,
свети Петар посветио за епископа и послао у
Панонију, да проповеда веру Христову. По
другој традицији Епенет и Андроник били
су проповедници хришћанства у Панонији и
прве владике у Сирмијуму. То су она двојица
ученика, за које свети Павле каже у послани-
ци Римљанима: (16, 5): „Поздравите Епенета

мени љубазнога, који је новина из Охаје у Христа. Поздравите Андроника и Јунију, родбину моју, и моје другаре у сужањству, који су знаменити међу апостолима, који и прије мене дјеловаше у Христа."

По тврђењу салонског епископа Хесихија из VI века, епископије у Мурзи (Осеку) и Сингидунуму основао је лично свети Климент. Као што је познато Климент је био папа од 91 до 100 године, а рукоположио га је, кажу, сам свети Петар. У то време Мезија је привлачила велику пажњу због дачких ратова, па то не изгледа немогуће.

Из тога би излазило, да је Београд имао своју епископију већ крајем првога века Хришћанства.

Кад су настали прогони Хришћана по целој римској царству почело се са прогонима и у Сингидунуму.

Први хришћански мученици у нашем граду познати су нам, међутим, тек из времена злогласних Диоклецијанових прогона, око 300 године. Из тога херојског доба сингидунумске цркве остало нам је доста успомена, које су, наравно, често проткане и легендама. Ево шта пише у животопису светог Полиона, презвитера сингидунумске цркве, који је заједно са својом женом Максимом, бачен у Саву код Сирмиума.

„Диоклецијан и Максимилијан у време своје владавине, закључили су да све Хришћане или истребе, или их приморају да од своје вере отступе. Кад је та одлука дошла у Сирмиум до Проба, тадашњег заповедника те вароши и целе њене области, с налогом да се у дејство приведе, он то започне од свештенства, па најпре штеца Цибалског (Винковачког) презвитера цркве сингидунске ухвати и после свакојаким мучења, због постојања његовог у вери, најпоследње га убије.”

После светог Полиона мучени су и убијени у самом Сингидуну свештеник Монтанус, ђакони Донат и Фортунат, штец Ирмоген и Венуст, брат Донатов. Сва та мучења извршена су пред крај владе Диоклецијанове, то јест до 305 године.

Нешто касније, по предању 315 године, за владе императора Ликинија, (307—324) мучени су у Сингидуну свети Хермил и Стратоник. О њиховоме мучењу и смрти сачувана је једна врло стара легенда од непознатог лица. Навео ју је грчки хагиограф Метафраст из десетог века, а затим је штампана у више мартирологија. Ево, укратко, како стари писац описује наивно погубљење мученика Хермила и Стратоника:

За време безбожнога цара Ликинија, који се много старао да се поштују идоли, из-

дата је наредба, да се сви Хришћани погубе тешком смрћу. Због тога су претресане вароши и куће и поља. Когод би нашао и довео пред цара макар и једног Хришћанина, тај је стицао нарочите почести и наклоност цареву.

Једном приликом, кад је цар седео у највишем суду, приступи му војник у рекне:

— Постоји један човек по имену Хермил, који се већ одавно држи хришћанских верских обичаја, а ти царе ништа не предузимаш.

Чим је то чуо, Ликиније је овластио оне, који су се ту затекли, да Хермила, где га нађу, ухвате и пред суд изведу. Пошто су свуда тражили, нашли су најзад Хермила, где се моли Богу и саопштили му цареву заповест. Он је весело пошао за њима. Није се нимало уплашио, већ је, напротив, уживао, што ради Христа страда. Кад је изашао пред цара упита га цар:

— Истину одговори, јеси ли пријатељ Хришћана, као што смо чули да си?

Хермил је не само то признао, већ је додао, да је посвећен невидљивом Богу и да је ђакон. Цар га је затим подругљиво позвао, кад је ђакон, да покаже ту своју службу боговима.

— Рекао сам ти, одговорио је Хермил,

да ја служим Богу, који се не може видети, а не боговима које видимо, а који сами не виде ни онога, који им служи. Ви их називате боговима, а то је камење и безбожно дрво, глуво дело човечијих руку. Онима, који су посвећени, све то изгледа достојније смеха него обожавања.

На то је цар наредио, да се донесу тучане справе за мучење и да се Хермилу у њих притегну колена, па да се шиба, а викач да виче:

— Не буди више сувише издашан на језику Хермиле, поштуј цара, подноси жртве боговима, па ћеш бити ослобођен мука.

Хермил није хтео попустити и зато га је цар затворио у тамницу, да три дана испашта своју излишну тврдоглавост. Кад се мученик нашао у тамници, почео је да пева:

„Господ ми је помоћник, нећу се поплашити од онога што ми чини човек!”

А Христ му је послао анђела да га утеши и да му каже:

„Хермиле буди срчан, немој се плашити. Својом снагом победићеш тиранинове справе и понећеш мученички венац.”

После три дана Хермил је поново изведен пред цара. И поново је одбио да принесе жртве боговима и да се одрекне своје вере. Цар га је због тога ударио још на горе му-

ке, али је он све то подносио, молећи се Богу као да ничег заједничког није имао, са телом које је мучено. Усред његових највећих мука чуо се глас одозго, као одговор на његове молитве:

„Амин, амин, Хермиле, кроз три дана бићеш ослобођен садашњих мука и примићеш пресветлу награду за све патње.”

Тај глас још више је очврснуо душу мученикову, а ликтори су од страха падали на земљу.

Ни сам цар није могао остати равнодушан, али је истрајао у својој безбожности и наредио да се Хермил баци у још мрачнију тамницу.

Чувар те тамнице био је Стратоник, пријатељ Хермилов, добар Хришћанин и човек, који није умео скрити то своје пријатељство.

При увођењу Хермила у тамницу опет се догодило чудо. Мученик је запевао:

„Господ је моја светлост и мој спас, кога да се плашим, господ је заштитник мога живота, пред ким да дршћем.”

А одозго је избила чудотворна светлост и чуо се глас, који је потврдио песму Хермилову и охрабрио га.

Сутрадан Ликиније је још једанпут застрашивањем и поругама покушао да одврати Хермила од Христа, а кад ни тада није

успео, наредио је да мученика повале на леђа и да га туку оштрим камџијама, док сам не види своју утробу.

Гледајући муке свога пријатеља, тамничар Стратоник сажали се на њега и, како му није могао друкчије помоћи, нагрди своје лице и почне плакати.

Виде то војници па доставе цару, те цар и Стратоника изведе преда се. Стратоник се храбро пред царем држао, као и Хермил и није се хтео одрећи своје вере. Зато Ликиније нареди, да га нагога шибају камџијама, докле га глас не изда. Све је те муке Стратоник поднео храбро и, док су га шибали, он је само молио свога пријатеља:

„Хермиле моли Христа за мене, да ми да чврсту и непоколебљиву веру, како бих издржао подмуклост тиранинову.“

Још једанпут чуо се тада глас божански:

„Живот сте свој проживели, вери сте служили, вама је намењен мученички венац који ћете сутра понети.“

Најзад, сутрадан, цар је задњи пут упитао Хермила хоће ли да поднесе жртве боговима.

„О царе, већ сам ти дао одговор, рекао је Хермил, зар ме ниси кажњавао, парао ме, радио од мене што ти је душа желела, а ја сам ти одговорио, да се не бојим ничега, што тело раздире, а душу не може окрзнути.“

Цар је, чувши то, изгубио наду да ће Хермила преобратити. Обесио га је о дрво и наредио му да се покори. Мученик, међутим, само је упорно понављао:

„Буди ми на помоћи, господе!”

А глас одозго одговорио му је:

„Не бој се, ја сам Бог твој који је с тобом.”

Цар Ликиније збунио се кад је чуо тај глас, скинуо је Хермила с мука и осудио га да буде бачен у Дунав. Надао се, да ће мученик тако сасвим ишчезнути и да никад његово тело побожни људи неће наћи.

Исто тако ни Стратоник се није хтео одрећи вере и поред свих мучења, те је и њега постигла иста казна. Повели су их одмах у смрт. Успут, они су певали:

„Слава на висини богу и на земљи мир, међу људима добра воља“.

Кад су доспели до Дунава везани су у мреже и бачени у дубину. А река, пошто их је носила неко време, колико је било потребно да се посвете, вратила их је у руке верних. Побожни људи нашли су их на пустом пољу и пренели их до места осамдесет стадија удаљеног од Сингидунума и ту их сахранили. Како су заједно, као пријатељи, веровали у Христа, заједно тамновали, заједно

у реци удављени били и заједно прешли у вечни мир, сахрањени су заједно, да им тела на једноме месту почивају.

Ето тако су, по казивању старе приче, завршили пре 1625 година сингидунски мученици Хермил и Стратоник.

Међутим, много више него својим мученицима, сингидунска црква прославила се за време аријевске јереси, која је неколико деценија растрзала тек ослобођено Хришћанство. У тим првим борбама хришћанских секта Сингидунум је играо једну од најважнијих улога. За неких седамнаест векова свога битисања, црква римскога Сингидунума и нашега Београда прошла је кроз многе занимљиве и бурне догађаје, али никада није изазвала толико интересовање целокупног хришћанског света, као у четвртом веку хришћанства, у доба аријевске јереси.

По нашим данашњим схватањима скоро невероватно изгледа, да је онолику буру могла изазвати појава, као што је било аријанство. Али, у оно време хришћанског занесенаштва, ништа није изгледало претерано.

Аријанство се појавило одмах после Миланског едикта, којим је цар Константин укинуо прогоне Хришћана. Презбитор Ариус, у Александрији, почео је 318. године да проповеда јеретичко учење, по коме Син Божји

није вечан, нити је исте суштине као и Отац. По њему Христос би био само прворођени створ Божји и посредник Очевог у стварању света.

Против Ариусовог учења устали су одмах многи епископи, а нарочито они на западу. На црквеном сабору у Никеји, 325 године, утврђено је званично мишљење, да је Син јединосущан са Оцем, а Ариус је осуђен и прогнан у Илирик, где је остао три године.

Појам Илирика био је у то доба прилично растегљив и обухватао је готово целу нашу данашњу земљу, али је врло вероватно да је Ариус своје прогонство издржао негде у околини Сингидунума и Сирмиума, јер је ускоро затим тај крај постао легло његових најенергичнијих присталица и најнепомирљивијих заступника његовог учења.

Са прогоном Ариуса почињу жучне борбе између Аријеваца и правоверних, али од године 328, када је сестра цара Константина, Констанција, ослободила Ариуса прогонства и од његовог гледишта учинила дворско мишљење, аријанство је узело озбиљног маха и запретило, да ће победити правоверне. Кад је 335. у Тиру, у Сирији, сазван црквени сабор, ради решавања догматичних питања, преовладали су аријевци.

Тада су се на скупу црквених отаца по-

јавила два сасвим млада човека, Ариусови ученици, Валенс и Урзациус.

Њих сабор одреди, да на лицу места испитају веродостојност тужби, које су цару Константину поднесене против александриског епископа Атанасија, касније светога Атанасија, непомирљивога Ариусовог противника. На основу онога, што су они сабору доставили, свети Атанасије буде прогнан, а они за награду постављени за епископе, један у Сингидунуму, а други у Мурси, (Осеку).

Тиме, што су два најватренија аријевца, два млада, енергична човека, премештена у наш крај, Панонија је постала средиште аријевске јереси. Око Сингидунума су се почеле водити најжешће борбе између правоверних и јеретика, једно због тога што је у Сингидунуму пребивао јеретички вођа Урзациус, а друго зато, што се Сингидунум налазио на граници између западнога царства, у коме су владали правоверни синови цара Константина, Констанс и Константин, и источнога царства, у коме је владао аријевац Констанције, такође син цара Константина Великог.

Та борба обележена је читавим низом црквених сабора, које је сазивала час једна, час друга страна и на којима нису бирана сретства, којима се желело доћи до победе.

Године 341. папа Јулије I сазове сабор у Риму и ту без аријеваца прогласи да свети Атанасије није крив, а све аријевце, као отпаднике, анатемише.

Међутим ни аријевци нису седели скрштених руку. Кад је 343. сазван општи сабор у Сердици (Софији), аријевци изађу унапред добро спремљени за борбу.

На сабору у Сердици дигну се велике и тешке оптужбе противу аријанства, а нарочито противу мурсанског и сингидунског владике. Они су оцртани као најгори људи, неваљалци и злочинци. За мурсанског владикау Валенса изнесено је чак како је, сплеткарећи, да би се докопао аквилејске епископије, проузроковао буну, у којој је погинуо неки свештеник Виатор.

Кад су видели како у Сердици стоји ствар, вође аријеваца Валенс и Урзације напусте Сердику, па са својим присталицама оду у Филипопољ (Пловдив) и објаве да се у Филипопољу држи сабор, а не у Сердици.

На томе своме сабору сингидунски и мурсански епископ осуде не само све оне епископе, који су остали у Сердици, већ и самога папу Јулија. Они чак донесу и једну одлуку, којом је папа Јулије свргнут са епископске столице.

Са своје стране опет, они из Сердике,

баце анатему на Валенса и Урзација. У тој њиховој одлуци каже се:

„Урзација из Сингидунума у Мезији и Валенса из Мурзе у Панонији, зато што су се повели за Ариусовим безумљем и због других злочина, које су починили, свети сабор једнодушним споразумом свргава са епископског положаја. Уз то изјављује, да они не само да не могу бити епископи, већ нису достојни ни опште заједнице верних”.

И поред тога, што је западни цар Констанс спровео у дело решења сердичкога сабора, Урзације и Валенс успели су да се одрже на својим местима, али су зато морали да моле за опроштај папу, кога су у Филипопољу анатемисали.

Па ипак, они су убрзо добили прилику, да се освете. Борба цара Констанција са претендентом Магненцијем дала им је прилике да стекну велику цареву милост. То је још више појачало њихову моћ, јер су и иначе у народу сматрани за веома побожне и богоугодне људе. Веровало се, да је цар Констанције победио Магненција само благодарје њиховим молитвама. Пред борбу код Осека Валенс је прорекао цару, да ће победити Магненција. И заиста Констанције 28. септембра 351. код Мурсе, пред амфитеатром ван града, тако потуче Магненција, да је Магненције једва жив утекао.

По причању правоверних, то Валенсово пророчанство било је у ствари једна подвала. Он је, каже се, удесио да њему стигне први глас о резултату битке много пре него ли самоме цару, тако да је могао са сигурношћу прорећи оно, што се већ одиграло.

Како је, да је, тек цара Констанција је одушевило то пророчанство и Валенс и Урзације постали су омиљене личности на двору.

На сабору у Милану 355. године Валенс и Урзације још једанпут су успели да свргну светога Атанасија са епископске столице. Исте 355. године Урзације и Валенс помоћу свога заштитника, цара Констанција, збацили су папу Либерија и на његово место поставили папу Феликса.

У то време држан је читав низ сабора. На неким су преовлађивали аријевци. На другима, по жељи царевој, тражена су средња решења.

На три сабора у Сирмиуму појавиле су се три „сирмиумске формуле“ о природи Бога Сина, по више или мање измењеном аријевском гледишту.

Затим правоверни у Римини сазову сабор, на коме одлуче да се остане при никејском вјерују, а сингидунског и мурсанског епископа анатемишу.

Валенс, који је био у Римини, чим је чуо пресуду, пожури цару, своме заштитнику у Тракију. И тако, кад је саборска депутација од двадесет људи стигла до цара, цар је већ имао извештај какав је Валенс хтео, те зато није ни примио депутате, него их је послао у Ниш, а Валенс их тамо сачека и силом власти натера, да се одрекну свега што су у Римини радили и да потпишу мало измењену аријевску „трећу сирмиумску формулу” и изјаву, да су аријевци на сабору у Римини неправилно осуђени. Затим са њима оде у Римини, па и остале епископе нагна силом, да то исто потпишу.

То је, изгледа, била последња већа победа аријевства у нашем крају. Године 363. западни правоверни епископи упутили су писмо епископима из Илирика и позвали их да чувају праву веру.

На то сирмиумски епископ Германије изјави, да је „Исус једини Син Божји и Господ Бог од правога Бога Оца, Оцу у свему сличан”.

Ова изјава сирмиумског епископа изазвала је велико незадовољство међу аријевцима у Панонији, јер је Германије очевидно тежио да се приближи западним правоверним епископима. Због тога аријевци сазову сабор у Сингидунуму и са тог сабора упуте

Герминију једно писмо, у коме су га питали зашто се одрекао формуле прихваћене у Римини, па изјављује да је Син „у свему сличан Оцу”, иако се у формули каже, да је само „сличан Оцу”.

На то Германије њих упита, како је то могуће, да Син буде „делимице сличан оцу, а делимице различан од њега”.⁽¹⁾

После овог сингидунског сабора био је још један црквени сабор на коме се помињу сингидунски и мурсански владика. На сабору који је у Риму сазвао 369. године папа Дамасус још једанпут су осуђени Урзације и Валенс, а после тога не зна се више шта је са њима било.

Има помена да је после Урзација у Сингидунум за владика дошао бивши презвитер Секундијан, али се не зна је ли и он био аријевац. У сваком случају после Урзацијеве смрти сингидунска епископија изгубила је много од значаја који је дотле имала, благодарећи његовој енергији и борбености.

Нажалост, све што знамо о владици Урзацију, који је прославио сингидунску цркву широм целог ондашњег хришћанског света, знамо из списка које је сачувала православна црква, а највише из списка светог Атанасија,

¹⁾ М. Павић, Арианство у Панонији сремској.

који је био крвни непријатељ Урзација и његовога пријатеља Валенса.

Међутим, макако да су неповољне карактеристике које о Урзацију и Валенсу даје свети Атанасије, очевидно је, да су то биле две веома значајне и утицајне личности. Поред своје акције на пропагирању Ариевих верских схватања, они су својим радом морали оставити дубоке трагове у животу народа међ којим су живели. Да су били врло моћни, види се и из успеха који су постигавали и, мада свети Атанасије све њихове успехе приписује подмуклости, неваљалству и шуровању са нечастивим, јасно је да то нису могли обични људи, људи без икаквих значајних особина.

Сингидунска црква, чији је Урзације био први од великих пионира, пропала је пред најездом варвара ускоро после његове смрти. Атилини Хуни, као што ћемо видети, претворили су град у прах и пепео, уништили су сва дела владике Урзација и о њему нам је једини помен остао у списима његових заклетих непријатеља.

Живот и обичаји Сингидунаца

ЖИВОТ И СМРТИ НА СВЕТОСЛАВ

О животу и обичају сингидуских Римљана немамо писаних споменика. Ниједан од великих латинских писаца није живео ни у Сингидунуму ни у његовој околини. Цар Трајан, истина, био је у два маха на дунавској граници, па и у нашем граду, али у његовој преписци са Плинијем нису нам сачуване никакве појединости о Сингидунуму. Песник Овидије живео је као изгнаник у Мезији, али на доњем Дунаву, те ни у његовим писмима о Сингидунуму нема ништа забележено. Ни читав низ црквених писаца из наших крајева није нам о Сингидунуму оставио никаквих података, осим оне легенде о погибији мученика Хермила и Стратоника.

По ономе што знамо о животу Римљана по осталим провинциским градовима могле би се извести многе сасвим поуздане претпоставке, и о животу Сингидунаца. Али ми имамо и непосреднијих сведока: то су многобројни римски гробови, који су у Београду откопани. Често речитије него какав стари

спис, они нам говоре, не само о погребним обичајима, него и о целокупном животу античких становника Београда.

Покојнике су Римљани обично сахрањивали, али је за све време римске владавине постојао и обичај спаљивања мртваца. У Београду су нађени и гробови и спалишта из римскога времена.

Место где се мртавац спаљивао Римљани су називали *ustrina* а хумку у којој је пео сахрањиван *bustum*.

При земљаним радовима око израде војнога стрелишта на Бањичком брду, у долиници покрај јаруге, која пресеца брдо, нађено је једно спалиште. Прво је откопано згариште на коме је горела ватра и у њему неколико комада костију. На два метра лево од згаришта нађена су три лончића, један уз други и то у среди већи, а два мања око њега. У већем лонцу била су четири бакарна новца. Шест метара десно од ватришта откривена је једна тестијца. Све то посуђе било је негледосано.

Код Римљана је био обичај, да се ломача на којој ће се покојник спалити окити поклонима и стварима, којима се он за живота служио. Отуда на Бањичком брду они судови. Новци нађени у њима, ковани су између 253. и

270. по Христу, па је свакако и спалиште отприлике из тога доба.⁽¹⁾

Друго римско спалиште откривено је у самој вароши, на месту где је сада Кнежев споменик. Ту су нађени римски гробови у облику бунара.

Кад су у пролеће 1882. године радници почели копати темеље за споменик, на четири метра испод површине земље, наишли су на неке јаме, које су биле пуне пепела, рбина од судова, животињских костију и других ствари, какве се налазе обично на старим спалиштима.

Ров за темеље споменика био је дуг око 12, а широк 7 метара. У њему је откопано 15 погребних бунара, од којих су два била четвороугана, а остали округли. Ту је нађено пуно стварчица, карактеристичних за живот Сингидунаца.

Као што је већ речено, са мртвацем су спаљиване све ствари, са којима се у животу служио или које су му биле драге, као одело, накит, судови, војно и ловачко оружје, коњи, пси, птице и тако даље. Уз то су још и пријатељи и сродници покојникови доносили на ломачу ћилиме, кадиво, колаче, венце и друге поклоне.

¹⁾ М. Валтровић, Старинар V, 85.

Бунари у које су остаци покојникови спуштани, били су разних дубина, вероватно према богатству и угледу покојника или према месним приликама. Од оних, који су нађени код Кнежевог споменика најплићи је био дубок два метра, а најдубљи девет метара. Обично су бунари преграђивани преградама од опека. У најнижу преграду спуштан је метални или земљани суд са пепелом покојниковим, а више ње сипани су остаци. У бунарима, нађеним у Београду, преграде нису констатоване, иначе је све нађено као и у осталим римским гробовима у облику бунара. По распореду дубљих и плићих погребних бунара у Београду, изгледа да су се обично око неколико дубоких копали плићи. Ови београдски погребни бунари били су одозго затворени хумком, јер на њима није нађен камени покривач, већ четири метра дебели набијени слој земље.

Да су ови гробови баш из римског времена закључује се по стварима, које су у њима нађене и које су сасвим сличне онима, које су пре и после налажене по римским гробницама. Пошто те гробове нису откопавали стручњаци, не зна се каквим су редом ствари биле распоређене у њима. Од већих судова нађени су само црепови, а од мањих неки су извађени цели.

Цела су откопана три крчажића, висока по 18 сантиметара и слична по облику данашњим крчазима. Они су врло карактеристични за ове гробове у виду бунара, јер су исти такви крчази нађени у многим римским гробовима у Београду и у целом Подунављу. Грађени су од брижљиво израђене жућкасте земље и фарбани споља живом, црвеном бојом. Они су, вероватно, били сва три у истом гробу, јер је број 3 у Римљана био симболичан.

Нађен је, затим, један чанак од беле, праве лончарске земље; више судића и жижака разних облика, офарбаних црвено и неколико комада од судова аретинске врсте, које су Римљани јако ценили због лепе црвене земље и укусне израде. Спољна страна једнога суда од кога је сачуван само одломак, била је подељена косим и унакрсним пругама на четворострана поља, а у свакоме пољу била је уређана по једна птица. На једном црепу видео се цртеж сцене из лова. Нажалост, зато што је суд био полупан, остале су само ловчеве ноге, два пса, дрво и предње ноге од неке звери. На другоме црепу од истог суда, била је претстављена срна како пасе.

Сви црепови су сачували свој првобитни сјај, а видело се да су судови били рађени брижљиво, на колу.

Нађени су још и комади од двеју статуета, једне од печене земље, а друге од кречњака; затим две бронзане игле, једна шиваћа, а друга за косу; зуби од разних домаћих животиња и сасвим зарђани бакарни новци.⁽¹⁾

Све су то били предмети, које су Сингидунци свакако свакодневно употребљавали. Значи да су се служили судовима, који су били лепо украшени, а да су многе увозили и са стране. За шивење служили су се бронзаним иглама, а игле од истог метала употребљавали су и као украсе у коси.

Други гробови, раскопани на разним крајевима Београда, открили су нам и читав низ других појединости из живота старих Сингидунаца. Тако је у Јевремовој улици нађен један надгробни камен са попрсјем жене и мушкарца у рељефу. Из натписа се види, да је плочу подигао у спомен своје добре жене Ларсиније Ингенуе, која је живела четрдесет година, неки Публиус Ениус Дионизиус, ислужени војник IV Флавијеве легије и бивши заставник. Попрсје женино изрезано је са леве стране. Она има високу фризуру, налик на исплетену котарицу. Десну руку је пружи-
ла мужу, а леву му ставила на раме. Десно је мушко попрсје, које сигурно треба да прика-

¹⁾ Валтровић, Старице II, 1885 г.

же ветерана Дионизиуса. Он је претстављен са тогом преко плећа. Десницом држи жену за руку, а у левој има неку ролу. Споменик је још украшен коринтским стубићима, архитравом, једном розетом са три цвета везана у звезду и са два стилизирана чокота, од којих сваки има по два листа и два грозда.

Ови ликови, ако баш и не претстављају верно Ингенуу и њеног љубљеног мужа, доказ су, да је у Сингидунуму брак поштован и да је било љубави, које ни са смрћу нису престајале. Из рељефа видимо, да су Сингидунке носиле високе фризури и то нам објашњава, што тако често налазимо игле за косу.⁽¹⁾ Даље ћемо наићи и на друге доказе да је у Београду било помодарки и пре близу две хиљаде година.

Код старог гробља откопана је једна римска гробница, састављена од великих камених плоча, а патосана опекама. Гробницу су покривале две камене плоче, на којима се могло прочитати, да ју је подигла ослобођена робиња Випсанија Примитива, своме господару и његовој жени.⁽²⁾ Дакле, као што се могло претпоставити, и сингидунски Римљани имали су своје робове и робиње, које

¹⁾ Старивар VII, 135; Н. Вулић, Споменик XXXVII и XX XIX.

²⁾ Старинар V, 137

су по неки пут ослобађали ропства и тако стицали њихову вечну захвалност.

Култ покојника код Сингидунаца је одржаван брижљиво, чак и према малој деци. Тако је Јулиус Флорианус, центурион сингидунске легије, свога синчића Јулиуса Викторинуса, који је поживео само пет година и један дан, сахранио у малом каменом саркофагу, који је нађен у Кондиној улици.⁽¹⁾

Неки надгробни споменици украшавани су и металним украсима, од којих се лепо виде трагови, а врло су чести на споменицима орнаменти, који претстављају винову лозу.

На једном надгробном споменику, нађеном у Франкопановој улици број 9, претстављена су два лава. Може бити, да је то био споменик какве званичне личности, пошто је лав, као што смо видели, био симбол IV Флавијеве легије.

У Пожаревачкој улици број 32 ископан је један оловни саркофаг из III века, који је био постављен на лежиштима од цигаља. У њему је нађена једна гривна, један плави камен за накит, жижак, три разбијена мала крчага од иловаче и једна бронзана кутијица за мирис.⁽²⁾

¹⁾ Старинар IV, 26.

²⁾ Старинар 1924-25, 159.

У томе металном саркофагу сигурно је била сахрањена каква сингидунска лепотица, која је још онда знала за тајне парфема и шминке и волела привлачне наките. Па ипак зато, њена родбина, кад ју је спуштала у гроб, није заборавила на стари обичај, да крај покојнице остави и три традиционална црвена крчажића, који су имали ко зна какву тајанствену намену.

Што се тиче оловног саркофага, ни он није сасвим случајна појава. Већина сингидунских саркофага рађена је од кречњака, кога има свуда у околини, али ни овај оловни није донесен из велике даљине. Римљани су из Авале вадиле живу и њену руду цинобарит. Циноберовом бојом бојили су, свакако, и оне црвене крчаге, који се често по гробовима налазе. Али, поред Авале, постојао је у близини Београда још један рударски крај. То је предео између села: Парцана, Бабе Стојника и Губеревца, где се и данас често налази велико комаће олова, са утиснутим римским жиговима. Олово се добијало приликом одвајања сребра од њега, а тај је посао вршен у самоме рударскоме крају. Под једним старим, засутим сводом, сељаци су једанпут открили дванаест комада олова, од којих су поједини тежили 180 до 200 килограма, а имали су облик зарубљене пирамиде, на пара-

лелопипедној основи. Од тога су олова грађене цеви и саркофази. Пошто је Сингидунум био највеће и најпрометније место у околини, мора бити да је то олово и сребро испод Космаја претстављало један од главних предмета његове извозне трговине.

У једној гробници од опека, западно од Тркалишта, нађена је огрлица са бронзаном пређицом. Огрлица је била плетена од танкога канапа и обмотана пљоштом жицом од сребра. Средина огрлице била је просто плетена, а ободом, горе и доле, налазио се низ засебних металних обвијутака око канапа. На размацима од пет сантиметара биле су ружице од бронзе, обвијене сребрном жицом.

У некој гробници, откопаној у Александровој улици, нађена је мала ваљкаста кутијица, са нешто мирисне масе у њој.¹⁾ У другој гробници, нађене су коштане коцке за коцкање.

Али најзанимљивији од свих споменика у римском Београду свакако је један хришћански саркофаг, на коме су у рељефу претстављене легенда о пророку Јони, који се спасава из чељусти морскога чудовишта и легенда о добром пастиру. Тај саркофаг је израђен из београдског кречњака и груби је

¹⁾ Старинар 1884, с. 43.

рад провинцијског мајстора, али је, по уметничким утицајима, који се на њему огледају, редак доказ, да је стари Сингидунум, мада под римском влашћу, у културном погледу био под моћним утицајем јелинистичког југоистока. То, уосталом, доказују и још неке појаве. У темељима Народне банке, на пример, откривен је један натпис посвећен познатоме Трачком хероју, а то се божанство често помиње у грчким натписима из Тракије. Нађен је и један грчки натпис из римског времена, те изгледа оправдано мишљење, да су се у Сингидунуму, бар трговци, и под Римљанима радије служили грчким него латинским језиком.¹⁾

*

Али баш онда, када је римски Сингидунум достигао врхунац свога развитака, пред крај IV века, настала су велика комешања народа. Римљани уместо да се бране свом силом, живели су у вечитоме раздору и борбама око престола. После несложних Константинових синова, попео се на престо Јулијан Апостат, назван тако зато што се одрекао хришћанства и поново прешао у незнабошце. Иза његове смрти, 363. године, дошао је на владу Сингидунац Јовијан, који је владао 8

¹⁾ М. Васић, Старинар XII, 1.

месеци. Он се није родио у самоме Сингидуну, већ у његовој околини, не зна се тачно где. То је био човек, који је страсно волео животна уживања, весеље и пиће. Био је огромнога раста, који није изгледао ни у каквој сразмери са његовим душевним способностима. Још као војвода морао је да капитулира пред Персијанцима. Он је свим силама радио на подизању Хришћанства и са њим почиње читав низ владалаца, који су сматрали за дужност, да се потчињавају цркви. Чим је дошао на власт, укинуо је све привилегије, које је његов претходник био дао незнабошцима. По своме обичају, једне вечери, добро се напио и сутрадан је освануо мртав.¹⁾ Такав је био цар, кога је римском царству дао Сингидунум.

Јовијана је наследио Панонац Валентинијан, који је умро 375. године, а за овим је дошао Теодосије под којим је подељена римска империја и са којим се, по уобичајеном рачунању завршава историја античког света и почиње средњи век.

Први удар римској власти у балканским земљама нанела је 376. години инвазија Визигота, чије је ударце, вероватно, и Сингидунум имао да издржи. После тога стварно је

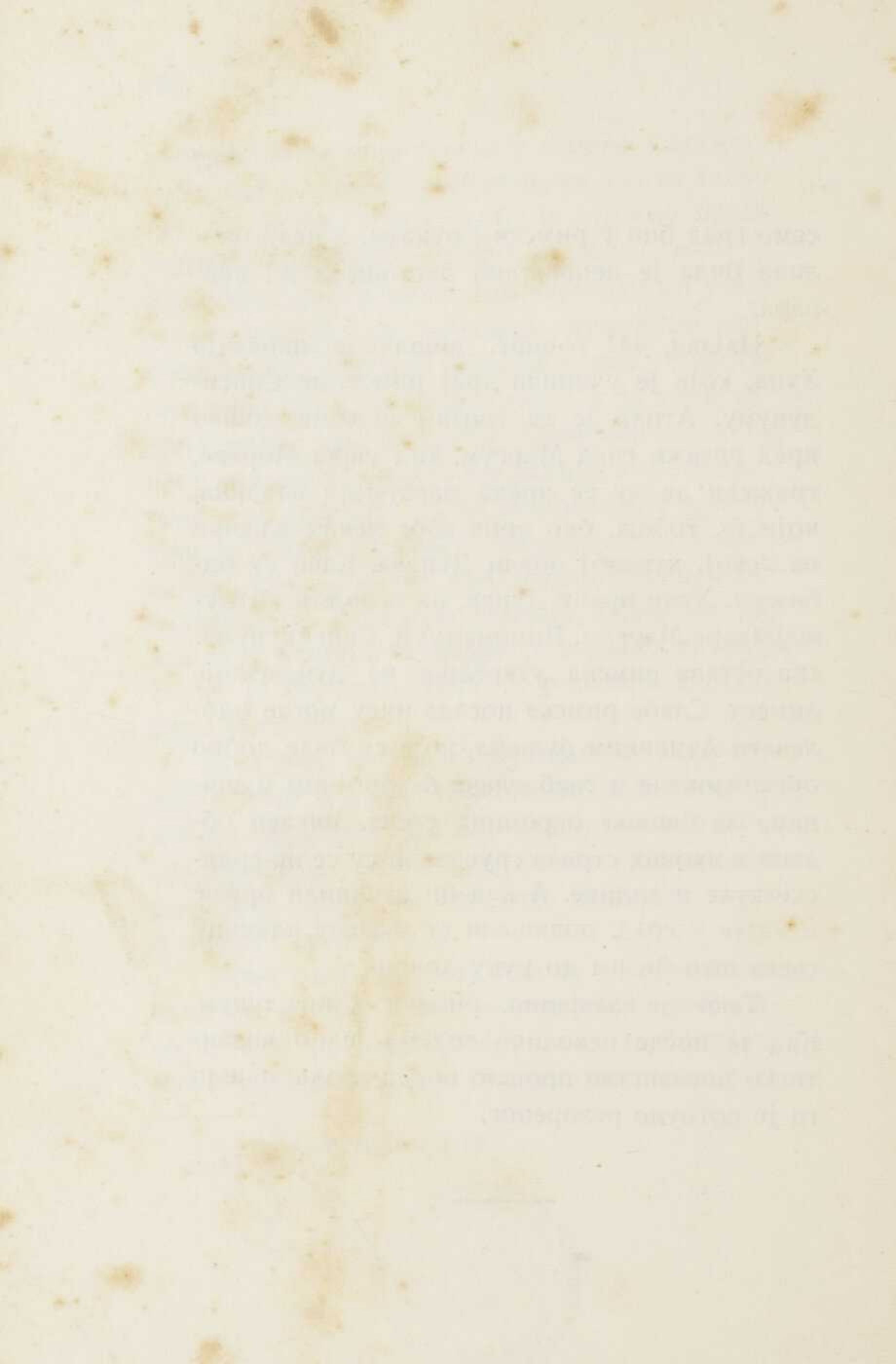
¹⁾ Н. Вулић, Братство 19.

само град био у римским рукама, а цела околина била је непрестано пустошена од варвара.

Најзад, 441 године, дошла је инвазија Хуна, која је учинила крај римскоме Сингидунуму. Атила је са својим руљама дошао пред римски град Маргум, код ушћа Мораве, тражећи да му се преда маргумски владика, који је, тобож, био крив због неких пљачки на левој, хунској обали Дунава. Како су одбијени, Хуни пређу Дунав, па освоје и потпуно разоре Маргум, Виминациум, Сингидунум и сва остала римска утврђења на дунавском лимесу. Слабе римске посаде нису могле одолевати Атилиним руљама, које су биле добро организоване и снабдеване безбројним машинама за бацање огромних стена. Читави облаци њихових стрела сручивали су се на градске куле и зидине. А кад би начинили бреше и ушли у град, почињали су ужасну кланицу свега што би им до руку дошло.

Тако је завршио римски Сингидунум. Кад је после неколико година једно византиско посланство прошло поред града, нашло га је потпуно разореног.

САДРЖАЈ:

	Стр.
1. Увод — — — — —	5
2. Београдско језеро и први становници — — —	7
3. Београд у доба глачаног камена и метала —	21
4. На прагу историје — — — — —	39
5. Римски Сингидунум — — — — —	69
6. Војнички и политички догађаји у римском Сингидунуму — — — — —	93
7. Живот и обичаји Сингидунаца — — — — —	143

JKO

СИГ. 94(497.11)

ПЕТ - КАК

ИНВ. БР. 17883

R1467